

אלימות מינית בישראל:

תוכנית עבודה לממשלת ישראל ה-35

תוכנית לאומית למיגור האלימות המינית
בישראל ולקידום זכויות נפגעות ונפגעים

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות
ולנפגעי תקיפה מינית | 2020

איגוד מרכזי הסיוע
לנפגעות ולנפגעי
תקיפה מינית

אלימות מינית בישראל:

תוכנית עבודה לממשלת ישראל ה-35

תוכנית לאומית למיגור האלימות המינית
בישראל ולקידום זכויות נפגעות ונפגעים

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות
ולנפגעי תקיפה מינית | 2020

אלימות מינית בישראל: תוכנית עבודה לממשלת ישראל ה-35
תוכנית לאומית למיגור האלימות המינית בישראל ולקידום זכויות נפגעות ונפגעים

כל המידע וההצעות המובאים במסמך זה חוברו על ידי צוות איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית.

מחברות (לפי סדר האלף-בית)

אורית סוליציאנו | מנכ"לית

עו"ד איילת רזין בית-אור | יועצת משפטית

עו"ד הלה נויבך | מנהלת תחום מניעת הטרדה מינית

יעל טל פואה | אחראית תחום חינוך

ד"ר עו"ד כרמית קלר-חלמיש | ראשת תחום מחקר

נגה ברגר | מנהלת תוכן

רונית אילתי-ממן | דוברת

עו"ד שדא עאמר | מנהלת תחום מניעת הטרדה מינית בחברה הערבית

חברות נוספות בצוות איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית:

טניה גלבוש | מנהלת קשרי קהילה

דבי בן זאב | מנהלת משרד

עריכה והפקה: **נגה ברגר**

עיצוב ועריכה גרפית: **יעל בוברמן**

ייעוץ: חברת הייעוץ אימפקט (ל.א.ב) בע"מ - **גל גולן זילברמן ואורית לרנר**

תוכן העניינים

4	תקציר ההמלצות
7	מבוא: על תופעת האלימות המינית
9	משרד המשפטים
10	1. עבירות מין במשפט הפלילי והאזרחי
16	2. הטרדה מינית ובתי הדין לעבודה
19	3. פיתוח הליכי צדק מאחה
23	משרד החינוך
24	אלימות מינית כלפי קטינים/ות ומענים חינוכיים
29	משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים
30	1. מענים טיפוליים ושיקומיים
34	2. הטרדה מינית בעבודה
37	משרד הבריאות
38	1. פגיעה מינית במערכת בריאות הנפש
41	2. פגיעה מינית במערכת הבריאות הכללית
43	3. טיפול חירומי - חדרים אקוטיים
45	המשרד לביטחון פנים
46	1. טיפול המשטרה בעבירות מין
48	2. טיפול מיוחד טראומה מינית לאסירות ולאסירים
49	משרד הפנים
50	הטרדה מינית ברשויות המקומיות

תקציר ההמלצות

בשנים האחרונות סוגיית האלימות המינית תפסה אחיזה משמעותית בשיח הציבורי בישראל וברחבי העולם. אך חרף ההכרה הגוברת בהיקפיה ובנזקיה האדירים של התופעה, בכלל, וכלפי קטינים/ות, בפרט, ההתמודדות המערכתית של מדינת ישראל עם התופעה מאופיינת בבעיות עומק ולאקוונות נרחבות. מערכות אכיפת החוק, הבריאות, הרווחה והחינוך סובלות ממחסור בידע ו/או במשאבים מתאימים כדי לתת מענה הולם לנפגעות ולנפגעים, ובוודאי כדי למנוע ולצמצם את מעגל הפגיעה.

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית הוא ארגון הגג של תשעת מרכזי הסיוע הפועלים ברחבי הארץ. מרכזי הסיוע פועלים ברמה הפרטנית, במתן מענה ושירותים לנפגעים/ות מכל גווי החברה הישראלית, בחינוך ובהדרכות, והאיגוד פועל ברמה המערכתית והמדינית המשלימה, לקידום זכויות נפגעים/ות ולקידום טיפול ומניעה יעילים.

בהיעדרה של ראייה מערכתית כוללת בהתמודדות עם התופעה, לקח על עצמו איגוד מרכזי הסיוע את המשימה לייצר תוכנית עבודה רוחבית במטרה למגר את האלימות המינית בישראל ולקדם טיפול מיטבי בנפגעות ובנפגעים ממנה. זאת, במטרה לצמצם את הנזקים הנגרמים להם/ן ולמשק הישראלי כולו. יובהר כי התוכנית אינה מכסה את כל הדורש תיקון ושיפור, אך מתעתדת לספק מתווה ראשוני לסוגיה בוערת זאת. התוכנית ממוקדת במענים לנפגעות ולנפגעים ובקידום מניעה אפקטיבית, ואינה כוללת הוראות לפיתוח מערכי שיקום וטיפול לפוגעים.

מסמך זה ממפה את הצרכים והשינויים הדרושים ממשרד המשפטים, משרד החינוך, משרד הבריאות, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים והמשרד לביטחון פנים. כל פרק מציע רקע קצר על הנושא והבעיות הקיימות ושורה של המלצות לפעולה.

אנו קוראות לשרי/ות ממשלת ישראל ולחברי/ות הכנסת לאמץ את המלצות מסמך זה. לקחנו על עצמנו להכין הצעות חקיקה ותוכניות פעולה לכל אחת מהמלצות הדוח, וזאת כדי להפוך מחשבה על שינוי למציאות בשטח. אנו פתוחות גם ליזמות חקיקה נוספות בנושא מצדכם/ן, ונשמח לרתום את גוף הידע המעשי והתיאורטי המקיף שלנו ואת החיבור לשטח לטובת קידום המאבק באלימות מינית.

להלן, ההמלצות העיקריות של המסמך:

1. בתי דין ייעודיים לתחום עבירות מין והטרדה מינית

התמודדות נכונה עם תופעת האלימות המינית מחייבת את בית המשפט בהיכרות עם עולם התוכן של הפגיעה המינית ועם מאפייניה היחודיים. בתי דין ייעודיים הם האמצעי האפקטיבי ביותר להבטחת הקפדה על מקצועיות, הליך הוגן, הנגשת צדק לנפגעים/ות ומניעת נזקים נפשיים נוספים – תוך שמירה על זכויות הנאשם או החשוד.

2. ביטול הגבלת ההתיישנות בהגשת תלונה/תובענה אזרחית בעבירות מין

מוצע לבטל כליל את תקופת ההתיישנות בעבירות מין אשר בוצעו בקטינים ולהותיר את ההחלטה על הגשת כתב אישום בחלוף עשר שנים ויותר מביצוע העבירה לשיקול דעתו של היועץ המשפטי לממשלה, כפי שקובע החוק כיום. בנוסף, מוצע לבטל כליל את ההתיישנות בעבירות אינוס/מעשה סדום בנסיבות מחמירות. ביחס לעבירות המין האחרות שבוצעו בבגירות/ים, מוצע להאריך את ההתיישנות ל-20 שנים ממועד ביצוע העבירה.

3. תיקון החוק למניעת הטרדה מינית והסדרת תקנות בית הדין לעבודה

מתוקף ההבנה שהטרדה מינית תוך ניצול יחסי מרות מתרחשת על רצף הדרגתי, יש להוסיף לחוק למניעת הטרדה מינית סעיף של "בעילה אסורה בהסכמה". זאת, כדי למנוע הפרדה מלאכותית בין עבירות בהן בית הדין לעבודה מוסמך לדון וכאלו שבהן הוא אינו מוסמך.

בנוסף, מומלץ לתקן את תקנות בית הדין לעבודה במספר אופנים שיבטיחו ניהול הליך יעיל וצודק יותר, ובכלל זאת: אימוץ סעיפים מחוק זכויות נפגעי עבירה (בהתאמות נדרשות), מתן עדיפות לתיקי הטרדה מינית על פני תיקים אחרים, יצירת מאגר מגשרים שהוכשרו לטיפול ייעודי בתיקי הטרדה מינית, הסדרת תקנות השימוש בחוות דעת רפואיות והסדרת התנאים להליך הסרת חיסיון על שם המטריד והמעסיק.

4. זכאות לסיוע משפטי, בכל שלבי ההליך הפלילי, ללא הוכחת זכאות כלכלית

החל מ-2017 חוק הסיוע המשפטי מקנה לנפגעי עבירות מין מסוימות, אשר בגינן הוגש כתב אישום, זכאות לקבלת ליווי וייעוץ מטעם יחידת הסיוע המשפטי. בשים לב לנתון לפיו 84% מהתיקים נגזים ללא כתב אישום, ישנו צורך בהול בהרחבת תחולתו של חוק הסיוע המשפטי לשלבים מוקדמים יותר, ובכך למנוע את סגירת חלק מהתיקים. בנוסף, יש להרחיב את השירותים המוצעים על ידי הסיוע המשפטי לכלל עבירות המין.

5. הבטחת התאמה תרבותית לדוברי/ות ערבית במערכת אכיפת החוק ובמשרדי המשלה

נפגעות תקיפה מינית מן החברה הערבית מתמודדות עם חסמים מהותיים ומשמעותיים ביחס לדיווח על עבירות מין או הטרדה מינית, אך לעיתים קרובות, גם לאחר ההחלטה לדווח הן נקלעות להתנהלות שלא מאפשרת להן או מקשה עליהן את קבלת המענה. לכן, יש להבטיח שלנשים אלו תתאפשר הגשת תלונה בשפה הערבית, לצד מתן בחירה ביחס למגדר החוקר/ת ומאפייני הניידות שלהן. כמו כן, יש להבטיח הסדרה של מנגנוני דיווח על הטרדה מינית ברשויות המקומיות הערביות.

6. פיתוח תהליכי צדק מאחה במקרים של פגיעה מינית

לנוכח מגבלות ההליך הפלילי במענה על צרכי נפגעים/ות, ובהמשך להמלצות ועדת ברלינר, יש לפתח מענים של צדק מאחה בחסות המדינה, שישמשו הן כחלופה והן כהשלמה להליך הפלילי, במקרים המתאימים ובכפוף לרצון הנפגעים/ות. מוצע כי מהלך זה ישלב שיתוף פעולה בין-משרדי בין משרד המשפטים למשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.

7. הרחבת מעני הטיפול הנפשי תחת משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים

חרף המאמצים המבורכים הרבים שהשקיע המשרד בפיתוח יחידות טיפוליות לפגיעה מינית, בחלק גדול מהמקומות קיימת המתנה ארוכה לקבלת טיפול – שיכולה לארוך כמעט שנתיים. מצב זה, כאשר מדובר באוכלוסיה שנמצאת במצוקה נפשית חמורה, מאפשר התדרדרות עד כדי קריסה נפשית. עם צוואר הבקבוק שנוצר בעקבות משבר הקורונה, הבעיה צפויה רק להחריף. משכך, יש להרחיב תקינה ביחידות ובמרכזים הרב-תחומיים כך שזמן המתנה הממוצע לטיפול לא יעלה על חודש ימים.

בנוסף, ישנו צורך דחוף בפתיחת חלופות אשפוז פסיכיאטרי נוספות, שיענו גם כן על זמני ההמתנה הארוכים, ויפתחו את המסגרת החשובה הזאת עבור נפגעות שאינן עומדות כעת בתנאי הקבלה הנוקשים (בשל התמודדות עם הפרעות אכילה או התמכרות, היעדר מסגרת טיפולית קבועה ועוד). כמו כן, יש לפתוח חלופה ייחודית לגברים נפגעים.

8. אימוץ מודלים לטיפול מידע טראומה מינית במערכת הבריאות הכללית ובמערכת בריאות הנפש

יש לפתח הליכי עבודה מותאמים, לפתח התמחות במקרים מורכבים של הפרעות דיסאסואיטיביות מורכבות, ולהרחיב את השירותים הייעודיים במרפאות בריאות הנפש ובמחלקות הפסיכיאטריות הייעודיות לנפגעות ולנפגעים. כמו כן, יש להרחיב את ממשקי הטיפול להפרעות אכילה ופגיעה מינית, ולבצע התאמה של מסגרות השיקום שפועלות בחסות המשרד.

9. חובת הכשרות לאנשי מקצועות אכיפת החוק, הבריאות, הרווחה והחינוך

יש לקבוע חובת הכשרה והסמכה כתנאי לעיסוק בעבירות מין בעבור חוקרי/ות משטרה, פרקליטים/ות ושופטים/ות, וכן בעבור מקביליהם במערכת המשפט הצבאית. זאת, בשונה מהמצב כיום, כשההכשרות נערכות בצורה ספורדית וממילא אינן מחויבות כתנאי לעיסוק בתיקים אלו. ההכשרה צריכה להיערך באופן סדור ומתמשך לכל הגורמים שעוסקים בעבירות מין והטרדה מינית.

בנוסף, נוכח היקפיה האקוטים של תופעת הפגיעה המינית בקטינים/ות, ובהינתן שרבים מאלו ניסו להושיט יד לעזרה אך נדחו – בין אם בשל חוסר הבנה ובין אם בשל מחסור בכלים, יש לקבוע חובת הכשרה בנושא זיהוי פגיעה מינית והתערבות מותאמת ומיטיבה עבור אנשי חינוך, בריאות ורווחה. כמו כן, יש לחייב את המוסדות להשכלה גבוהה במקצועות אלו לכלול תכנים בנושא, בדומה לקורסי אתיקה המועברים בחלק מן המקצועות.

10. חינוך, איתור ומניעה בקרב ילדים/ות ונוער

יש לחייב את כל מסגרות החינוך לקיים תוכניות ייעודיות למניעת פגיעה מינית, ובכלל זאת – תכנים שמטרתם ליצור מרחב בטוח המאפשר דיווח על פגיעה מינית. על משרד החינוך ליצור סטנדרטיזציה ביחס לגופים הפעילים בתחום, תוך הקפדה על כשירות המנחים/ות וביסוס הגישה החינוכית. החינוך המניעתי צריך להיות מוטמע לאורך כל שנות הלימוד, תוך התאמת התכנים והדגשים לקבוצת הגיל – וזאת, מתוך הבנה שהפיכת הנושא לתחום אינטגרלי במערכת החינוך תנרמל את השיח ותאפשר דיווח מוקדם (המקושר להפחתה בנזקי הפגיעה) מצד אחד, ותפחית את הפגיעות המיניות בין בני/ות הנוער עצמם/ן, מצד שני.

* הטמעת ותקצוב מסקנות ועדת ברלינר

האיגוד ממליץ לפעול להטמעת ולתקצוב מסקנות ועדת ברלינר לבחינת הטיפול בנפגעי עבירות מין בהליך הפלילי. הוועדה הבין-משרדית, אשר הגישה את מסקנותיה בדצמבר 2019, היא הוועדה הראשונה שבחנה את התמודדות מערכת החוק מול נפגעות ונפגעי עבירות מין והטרדה מינית באופן סדור, ולמסקנותיה השפעה מכרעת על שיפור מערכת אכיפת החוק ביחס לנפגעים/ות ולאיינטרס הציבורי בכללותו. במהלך עבודתה, ערכה הוועדה בדיקות עומק רוחביות, נועצה בקשת הגורמים הרלוונטיים (ובכלל זאת, איגוד מרכזי הסיוע), וביצעה איזון אינטרסים משוקלל ומורכב.

יש לוודא כי תוצרי העבודה המקצועיים של הוועדה ילמדו ויקבלו את תשומת הלב והמשאבים הראויים לשם יישומם, ולמנוע את שקיעתם אל תהום הנשיה.

תופעת האלימות המינית - רקע

"אלימות מינית" הוא מונח המתאר התנהגות או מעשה בעל אופי מיני הנכפה על אישה, גבר או ילד/ה ללא הסכמה, בניגוד לרצון החופשי ושלא מבחירה, או כזה שנעשה תוך ניצול פערי כוחות, חולשה או גיל צעיר, באופן שמעקר את יכולת הנפגע/ת לספק הסכמה באופן חופשי. תקיפה מינית אינה מתבצעת כתוצאה מדחף מיני בלתי נשלט, אלא היא מעשה שנעשה במודע, במטרה לשלוט בנפגע/ת ולהשפילו/ה. היא יכולה להתבצע בידי גבר, אישה או קטין/ה, ללא תלות בסוג היחסים או ההיכרות. פגיעה מינית מהווה פגיעה בזכויות האדם הבסיסיות ביותר של הנפגע/ת, ולה השלכות משמעותיות על איכות חייו/ה.

ישנו טווח רחב של התנהגויות המסווגות כאלימות מינית, ביניהן תקיפה מינית ואונס, התעללות מינית בילדות, ניצול מיני וכן הטרדה מינית על סעיפיה השונים: סחיטה בעלת אופי מיני; מעשה מגונה; התייחסויות והצעות מילוליות חוזרות בעלות אופי מיני; התייחסות מבזה שמכוונת למיניותו, מינו או נטייתו המינית של אדם; והפצת תצלום, סרט או הקלטה של אדם שמתמקדת במיניותו ויש בה כדי להשפילו או לבזותו.

תופעת האלימות המינית נפוצה בכל שכבות החברה הישראלית, ואיננה שולית או מגזרית כפי שרבים סבורים. מחקרים מישראל ומהעולם המערבי מצביעים על כך שאחת מבין שלוש נשים תעבור תקיפה מינית במהלך חייה, אחת מבין ארבע תהיה קורבן לאונס ואחת משבע תהיה קורבן לעבירות מסוג גילוי עריות. בקרב גברים, אחד מתוך שישה גברים יהיה נתון לפגיעה מינית במהלך חייו.

למרות תפוצתם הרחבה של מקרי אלימות מינית, הם מאופיינים בתת-דיווח שנהוג לקשר לבושה, פחד וקושי לשיים את האירוע כפגיעה מינית. פחות מ-15% מהפונות ומהפונים למרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית הגישו גם תלונה למשטרה, ואילו דוח מדד הביטחון הלאומי של המשרד לביטחון פנים לשנת 2014 העריך כי שיעור התלונות עומד על כ-6% בלבד מבין הנפגעים/ות.

רוב הפגיעות המיניות מתרחשות עד גיל 18, כלומר בתקופת הילדות, כאשר עד גיל 12, בנות ובנים נפגעים בשיעורים דומים. עם זאת, חשוב להבין כי רבות מהילדות/ים שנפגעו בילדות פונות/ים למרכזי הסיוע רק שנים רבות אחרי-כן, כאשר הן/ם מצליחות/ים לאזור כוחות ולנתן את קשר השתיקה.

פגיעה מינית, בין אם היא חד-פעמית ובין אם מתמשכת, מהווה אירוע טראומטי, ועלולה לגרום להשלכות ארוכות טווח בכל תחומי החיים: נזקים נפשיים, רגשיים, בריאותיים, כלכליים, בינאישיים ומשפחתיים. הרחבה על השלכות הפגיעה השונות יופיעו בפרקים של מסמך זה.

לשם נוחות הקריאה, בפרקים הבאים ייעשה לעיתים שימוש במונח "נפגעות" כדי לתאר הן נפגעות והן נפגעים מאלימות מינית. אלא אם צוין אחרת, הכוונה לשני המגדרים. מאותה הסיבה, נמענו באופן כמעט גורף מציון מראי מקום לאורך הטקסטים השונים. לסימוכין, ניתן לפנות לצוות איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית.

נתונים על פגיעה מינית בישראל, מתוך הפניות למרכזי הסיוע (2018)¹

- 60% מהפניות עסקו בפגיעה מינית בקטיף/ה (עד גיל 18)
- 40% מהפגיעות התרחשו בבית הפוגע, הנפגע/ת או מגורים משותפים
- 29% מכלל הפגיעות עסקו בגילוי עריות; בפניות על פגיעה עד גיל 12, השיעור מגיע לכ-70%
- ב-60% מהפניות על תקיפה מינית קבוצתית הנפגע/ת נער/ה (13-18)
- 11% מהפגיעות בנוער התבצעו ברשת; שיעור זה גובר משנה לשנה
- כשליש מהפגיעות המיניות בבגירים/ות התרחשו במסגרת יחסי עבודה

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית (להלן: "האיגוד") הוא הארגון המוביל במאבק באלימות מינית בישראל. האיגוד, אשר הוקם ב-1990, הוא ארגון הגג של תשעת מרכזי הסיוע הפועלים ברחבי הארץ: גליל-גולן שבקרית שמונה, נצרת (נשים ערביות), חיפה, השרון, תל-אביב, ירושלים, "תהל" שבירושלים (נשים דתיות וחרדיות), "תאיר" שברחובות ובשפלה ומסל"ן שבבאר-שבע.

כ-50 אלף פניות מתקבלות מדי שנה במערך הסיוע של המרכזים, הכולל קווי סיוע (פעילים 24/7), סיוע בצ'אט אנונימי וסיוע בוואטסאפ. המרכזים מספקים סיוע נפשי נקודתי או מתמשך, ליווי לנפגעות/ים בהליכים משפטיים, שילוב במסגרות טיפוליות ומיצועי זכויות, ופועלים בנושאי חינוך ומניעה ולחיזוק המוגנות בתוך הקהילה. בשל הבנת הרגישות והקושי שבפניה לסיוע, מפעילים המרכזים שירותים ייעודיים לגברים, לדתיים/ות ולחרדיים/ות, לדוברי/ות ערבית ורוסית ולכבדי/ות שמיעה. לצד זאת מסייעים המרכזים גם למשפחות ולא/נשי מקצוע שעובדים עם נפגעים/ות.

בהשלמה לכך, פועל איגוד מרכזי הסיוע כסוכנות לשינוי חברתי ברמה הארצית, לשם הרחבת זכויותיהם של נפגעות ונפגעים, לשיפור השירותים הניתנים להם ולמניעת פגיעות נוספות. זאת, באמצעות קידום מדיניות וחקיקה, הכשרות לא/נשי מקצוע, יצירת תוכניות מניעה חדשניות והעלאת המודעות והחשיפה התקשורתית לנושא.

בין התחומים שבהם עסק האיגוד בשנת 2019: תיקוני חקיקה, הליכים משפטיים עקרוניים, עבודה מול ועדות ציבוריות, הכשרות וימי עיון למגוון דמויות מפתח משפטיות, מחקר, יצירה והטמעה של תוכנית מניעה מצבית להטרדה מינית, פעילות למניעת הטרדה מינית בחברה הערבית, קידום זכויות נפגעים/ות במערכת בריאות הנפש, קידום סיקור הוגן של אלימות מינית בעיתונות וליווי נפגעים/ות מול התקשורת והובלת מאבק לשחרור אסירות שהגנו על עצמן מהתעללות.

האיגוד ומרכזי הסיוע מחזיקים את גוף הידע והניסיון הגדולים בישראל בנוגע לפגיעה מינית, טיפול ומניעה, ומייצגים את עניינם של נפגעות ונפגעי תקיפה מינית בפני הרשות המחוקקת, המבצעת והשופטת.

1 נתונים נוספים על הפניות למרכזי הסיוע ניתן למצוא בדוחות השנתיים שמוציא איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית. לפרטים, פנו לצוות האיגוד.

משרד המשפטים

פרק זה כולל שלושה חלקים: עבירות מין במשפט הפלילי והאזרחי, החוק למניעת הטרדה מינית ובתי הדין לעבודה וכן פיתוח מענה של צדק מאחה לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית.

1 עבירות מין במשפט הפלילי והאזרחי

רקע:

בשנים האחרונות חל שינוי תודעתי בקרב הציבור הישראלי ביחס להיקפיה ולנזקה של תופעת הפגיעה המינית. בהמשך לשיח המתעורר, שהוביל נשים וגברים רבים להזדהות כמי שעברו פגיעה, גבר גם השיח על אודות הקשיים הרבים שמערימה מערכת החוק על מי שבחרו להתלונן, אשר מכונה לעיתים קרובות "אונס שני" – בשל החוויה החודרנית והדורסנית שלעיתים נגרמת במהלכו. בנוסף, עלו לשיח הציבורי גם החסמים הרבים שמונעים מנפגעות להגיש תלונה, בין היתר במסגרת מחאת #לא_התלוננתי.

ההליך המשפטי הוא ארוך, פולשני ושוחק עבור הנפגעת. החקירה, גם כאשר היא נערכת כראות, היא סיזיפית וחודרנית ופעמים רבות מחייבת את הנפגעת לחזור שוב ושוב על הפרטים הטראומטיים והמורכבים ביותר. היא עוברת בדיקות רגישות ועימותים מורכבים עם הפוגע. חרף עמידתן בקשיים מרובים, יגלו 84% מהנפגעות שתיק החקירה בעניין הפגיעה שבוצעה בהן נסגר ללא הגשת כתב האישום, כאשר עילת הסגירה המרכזית היא "חוסר ראיות מספיקות להגשת כתב אישום".

במיעוט המקרים, כאשר מתנהל הליך פלילי או אם תחליט הנפגעת להגיש תביעה אזרחית, היא תהיה חשופה לפגיעה נוספת על שולחן העדים, ובכלל זאת, שאלות חודרניות מצד ההגנה, הטלת ספק באמינותה תוך נבירה מעמיקה בחייה בחיפוש ואף חשיפת פרטיה ברשתות החברתיות, באופן שחושף אותה ואת סביבתה הקרובה להטרדות ולהתנכלויות. מורכבות נוספת נעוצה בעובדה שבתיקים פליליים, מרבית התיקים נסגרים בעסקאות טיעון, לגביהן יכולה הנפגעת להביע עמדה, אך ההחלטה הסופית אינה שלה. (הרחבה נוספת על המשוכות וההשפעות של ההליך הפלילי יופיעו בחלק השלישי של פרק זה, הנוגע לפיתוח מענה של צדק מאחה בפגיעות מיניות).

מאפיינים ייחודיים של עבירות המין

להלן סקירה קצרה של המאפיינים הייחודיים הדורשים התייחסות מותאמת מצד גורמי המקצוע העוסקים בנושא:

1. תחושות של **בושה, הסתרה, אשמה והכחשה**, מהן נגזר קושי מיוחד בחשיפת האירוע ופגיעה חמורה בפרטיות.
2. תחושה של **אובדן שליטה** כתוצאה מהפקעת חופש הבחירה על גופה ומעשיה של הנפגעת.
3. **פעור בין השדה המשפטי לשדה הטיפולי**: בעוד שהליך טיפולי נועד לטיפול בצרכיו של הנפגע ובתוך כך הכרה בתחושותיו וחוויותיו, הליך משפטי נועד לחתור לברור האמת העובדתית בתוך מערכת של כללים המבנים את סדרי הדין ודיני הראיות.

4. **פער בין 'שפת המשפט' ל'שפת הפגיעה':** נפגעות עבירות מין, ובפרט אלו שחוו טראומה מתמשכת בשנות הילדות, מפתחות מנגנוני הגנה נפשיים הישרדותיים, אשר נועדו לסייע לנפש להכחיש, לשכוח ולהדחיק את מעשי הפגיעה. מנגנונים חיוניים אלה, פועלים בסתירה ממש לדרישה בהליך המשפטי להציג סיפור אירוע קוהרנטי, הגיוני עם התחלה, אמצע וסוף. פועל יוצא הוא שהעדר הבנה עמוקה של התחום, מביאה לקושי בהערכת מהימנות גרסת הנפגעת.
 5. **היבטים ראייתיים:** עבירות מין מבוצעות על פי רוב במקום נסתר, ללא עדים לאירוע וללא ראיות חיצוניות אחרות. פעמים רבות מדובר בגרסה מול גרסה, ולכן ישנה חשיבות מכרעת מבחינה ראייתית למהימנות שגורמי אכיפת החוק מייחסים לנפגעת. אלא שכאמור לעיל, ביטויים שכיחים של פוסט טראומה וזיכרון טראומתי מתפרשים בעיניים לא מקצועיות ומיומנות כמכרסמים במהימנותה של הנפגעת, ועלולים להביא לכדי החלטה על סגירת התיק.
 6. **ממד הזמן מנקודת מבטה של נפגעת העבירה** – לא פעם עוברות שנים ארוכות של הבשלה ושיקום פנימי עד שמתקבלת ההחלטה להתמודד עם דבר הפגיעה במישור המשפטי. לעיתים גם משבחרה הנפגעת להגיש תלונה במשטרה, עומדים חייה מלכת עד הישמע עדותה או עד הכרעת בית המשפט בהליך, מה שלעיתים לוקח חודשים ואף שנים.
- למרות חסרונותיו, ההליך המשפטי הוא הנתיב המרכזי להשגת מידה מסוימת של צדק עבור הנפגעת. האינטרס הציבורי בשמירה על שלום הציבור, במניעת ביצוע עבירות חוזרות ובחיזוק אמון הציבור במערכת המשפט, מחייב עבודה מערכתית ונרחבת לאבחן, לדייק ולשנות את הדורש שינוי בהליך המשפטי, אשר תעודד נפגעות עבירות מין להגיש תלונות, תשפר את ההליך ותסייע להן להתמודד עם קשייו.

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית פועל בהקשר זה בשלושה מישורים עיקריים:

1. הגברת אכיפה ומיצוי ענישה
3. מיקצוע מערכת אכיפת החוק בתחום טראומה מינית, השלכותיה וביטוייה
4. הרחבת זכויות נפגעי עבירה ועמידה על מיצויין

המלצות:

1. הקמת בתי דין ייעודיים לתחום עבירות מין והטרדה מינית

כבר בכנסת ה-20 הונחה הצעת חוק פרטית העוסקת במחלקה ייעודית לטיפול בעבירות מין, מתוך הבנה כי ההתמודדות הנכונה עם תופעת האלימות המינית מחייבת את בית המשפט בהיכרות עם עולם התוכן של הפגיעה המינית ועם מאפייניה היחודיים.

גם הוועדה הבין-משרדית לבחינת הטיפול בנפגעי עבירות מין בהליך הפלילי ('ועדת ברלינר') אשר הביאה בדו"ח סקירה רחבה מן העולם בנושא ערכאות ייעודיות לתחום עבירות המין והצרכים שהובילו להקמתן, מצאה לבסוף להמליץ על גיבוש תוכנית הרצה להקמת מערך ייעודי לעבירות מין במחוז ספציפי שיבחר כמתאים. במסגרת זו, על פי ההצעה, יוקצו אנשי מקצוע בבית המשפט בפרקליטות ובמשטרת ישראל, אשר ייעודו ויוכשרו לטיפול בעבירות מין, במטרה להביא בסופו של דבר לכך שנפגעי עבירות מין יטופלו בידי אנשי מקצוע אלו בלבד.

עמדת איגוד מרכזי הסיוע היא כי זהו האמצעי האפקטיבי ביותר שיאפשר הקפדה על מקצועיות, הליך הוגן, מניעת נזקים נפשיים נוספים לנפגעי עבירות – תוך שמירה על כיבוד זכויות הנאשם או החשוד.

2. ביטול מגבלת ההתיישנות בעבירות מין שבוצעו בקטינים והארכת ההתיישנות בעבירות מין שבוצעו בבגירים

כ-20% מהפניות למרכזי הסיוע מתרחשות יותר מעשור לאחר הפגיעה, כאשר לעיתים מדובר בעשרים, שלושים ואף ארבעים שנים לאחריה. השיהוי בחשיפה הוא מאפיין דומיננטי של הפגיעה המינית, ובפרט בפגיעות שמתבצעות בתוך המשפחה או על ידי אנשים קרובים למשפחה – כאשר נפגעות אוצרות את הזעקה בליבן שנים, מחשש לפירוק המשפחה. כך, כפי שצוין במבוא למסמך זה, כ-30% מהפניות למרכזים עוסקות בגילוי עריות. ועם זאת, רק 9% מהתלונות למשטרה עוסקות בפגיעה בתוך המשפחה. למעשה, רק 5% מהפניות שהגיעו למרכזים על פגיעה עד גיל 12 בוצעו בידי אדם זר – ולמרות זאת, כ-50% מהתלונות למשטרה עוסקות בפגיעה על ידי אדם זר. הפער הקיצוני בין הנתונים מעיד על היעדר הרלוונטיות של מערכת אכיפת החוק במענה לפגיעות במשפחה.

נפגעות רבות שעוברות תהליכי עיבוד והבשלה במשך שנים נוכחות לגלות שעל אף שהפגיעה והשלכותיה נוכחות בנפשן ובגופן, החוק קובע כי הפגיעה "התיישנה". זאת, שעה שהשלכותיה נמשכות לעיתים משך כל תקופת חייהן, ובאה לידי ביטוי בכל תחומי חייהן.

בהמשך לכך, מוצע **לבטל כליל את תקופת ההתיישנות בעבירות מין אשר בוצעו בקטינים** ולהותיר את ההחלטה על הגשת כתב אישום בחלוף עשר שנים ויותר מביצוע העבירה לשיקול דעתו של היועץ המשפטי לממשלה, כפי שקובע החוק כיום. התיקון המוצע נועד לבטא את ההכרה של המחוקק בקשיים האינהרנטיים והאובייקטיביים שבפניהם ניצבות הנפגעות בבואן לדווח על הפגיעה בהן, על פי רוב בחלוף שנים רבות. בבסיס ההצעה עומדת התפיסה כי האינטרס הציבורי בהעמדה לדין של מי שהתעלל מינית בקטינים גדול יותר מאשר בעבירות אחרות, משום שקיימת בהן פגיעה בערכים המוגנים ביותר, תוך זריעת הרס חסר תקנה אשר לעיתים אינו בר שיקום, אשר מותיר צלקות לעד.

בנוסף, מוצע **לבטל כליל את ההתיישנות בעבירות אינוס ומעשה סדום² בנסיבות מחמירות** (קטיין/ה שטרם מלאו לה/לו 16 שנים; איום בנשק; גרימת חבלה גופנית, נפשית או הריון; תוך התעללות, לפני, בזמן המעשה או אחריו). ביחס לעבירות המין האחרות, שבוצעו בבגירות/ים מוצע **להאריך את ההתיישנות ל-20 שנים** ממועד ביצוע העבירה. **באשר לתובענה אזרחית – מאותם הטעמים הר"מ מוצע להאריך את ההתיישנות גם בהליך האזרחי.**

3. זכאות לסיוע משפטי, בכל שלבי ההליך הפלילי, ללא הוכחת זכאות כלכלית

בחודש אוגוסט 2017, תוקן חוק הסיוע המשפטי באופן שמקנה לנפגע עבירת מין, אשר הוגש בעניינו כתב אישום בעבירות מין מסוימות, זכאות לליווי, ייעוץ וסיוע מטעם הסיוע המשפטי.

בשים לב לנתון לפיו 84% מהתיקים נגזזים ללא כתב אישום, ישנו צורך בהול בהרחבת תחולתו של החוק לשלבים מוקדמים יותר (החל משלב החקירה, או לכל הפחות, בשלב השימוע לחשוד), שיאפשרו את שינוי מסלולו את התיק. בנוסף, יש להרחיב את השירותים המוצעים על ידי הסיוע המשפטי לכלל עבירות המין.

4. חובת הכשרה בתחום פגיעה מינית לפרקליטים/ות ולשופטים/ות

המצב כיום הוא שאף לא אחת מזרועות מערכת אכיפת החוק הגדירה הכשרה בתחום טראומה מינית כתנאי לעיסוק בתיקי עבירות מין. ברוב המקומות גם לא הוגדר סף של ניסיון או גיל כתנאי לעיסוק בתחום. מעת לעת מתקיימות הכשרות בהיקפים שונים, ברמת מקצועיות שונה, אך אלו נערכות בצורה ספורדית, כאשר ההשתתפות בהן אינה בגדר חובה.

2 ראו התייחסות להגדרה זאת בעמוד 15, סעיף 11: ריביזיה לנוסח עבירות המין.

המשמעות היא שישנם לא מעט תיקי עבירות מין המנוהלים על ידי אנשים אשר לא עברו הסמכה מקצועית בתחום ושמימונתם לחקור, לנהל תיק או לשבת בדין לוקה בחסר בהקשר זה, שהרי אין תיק שוד כתיק פגיעה מינית של אב בבנותיו.

נוכח המאפיינים הייחודיים של עבירות מין, נדרשת מן הפרקליטה והשופט/ת הבנה מעמיקה של הטראומה והשלכותיה. לעיתים קרובות, השלכות הפגיעה מתבטאות בהתנהגות שתיתפס כ"בלתי הגיונית" ואף מעוררת חשד למי שאינו בקיא בתחום, אף שמקורן הישיר בפגיעה עצמה (דוגמת מועדות לפגיעות מיניות נוספות במהלך החיים, התמודדויות נפשיות, ניסיונות אובדניים ועוד). נדרשת הפנמה של הפער בין 'שפת הפגיעה' ל-'שפת המשפט', דהיינו ההתנגשות בין האופן שבו פועל הזכרון האנושי כשהוא חווה טראומה לבין יכולתו של אדם לשחזר את הארוע לפרטיו ברף הנדרש להרשעה בפלילים ו/או קבלת תביעה נזיקית.

בנוסף, החשיפה המרובה לתיאורים קשים, לסבל אנושי ולעיתים למראות קשים מהווים גורם דחק, אשר ניתן לצמצם באופן משמעותי באמצעות מתן סדנאות חוסן למי שבאים במגע שוטף והדוק עם נפגעי/ות טראומה. בהמשך לכך, מוצע להגדיר תפקידים אלו כ"תפקיד מחייב חוסן", ולדאוג להקצאת משאבים לקיומן השוטף והתדיר. המלצה זאת יפה גם לפרקליטות הצבאית ולבתי המשפט הצבאיים, וכן לשופט/ות בית הדין לעבודה, ביחס להכשרות בנושא הטרדה מינית.

המלצה דומה ניתנת למשרד לביטחון פנים, ביחס להכשרת חוקרי/ות משטרה.

5. שירותי ייעוץ סוציאלי-ויקטמולוגי לפרקליטות

החל משנת 2006 מקבלת הסנגוריה הציבורית בכל מחוז שירותי ייעוץ סוציאלי קרימינולוגי מאנשי מקצוע בתחום. תפקידם של אנשי מקצוע אלה הוא להוות עבור עורכי הדין המייצגים 'ארגז כלים' בתחום הטיפול ולתת נקודת מבט נוספת, מקצועית-ייעודית-הוליסטית, לחומרים שנאספו בחקירה.

ראוי ונדרש להטמיע יוזמה ברוכה זו גם בגופי התביעה, בתיקים המתאימים. מעטות הפעמים בהם מסתייעים פרקליטים באנשי מקצוע מתחום הטיפול כדי לקבל את אותה נקודת מבט טיפולית חסרה מאוד במעמד של הערכת תיק החקירה והכרעה בגורלו.

אנו סבורות כי העמדת שירות מעין זה לגופי התביעה הינו אינטרס ציבורי ראשון במעלה, שיש בו כדי לקדם ייצוג משפטי איכותי, אפקטיבי וכפועל יוצא, גם לחזק את אמון הציבור במערכת אכיפת החוק.

6. חיקוק עבירה של 'טיפוח' (גרומינג)

הפללת התנהגות ש'מטפחת' את מערכת היחסים עם קטין, כשמטרת הטיפוח היא לאפשר פגיעה מינית באותו קטין. הטיפול יכול להיעשות בדרכים שונות ומגוונות, כגון ניהול שיחות שאינן בעלות אופי מיני עם קטינים; קניית אמונה של סביבתו הקרובה של הקטין ועוד.

7. הרחבות לחוק זכויות נפגעי עבירה

בין ההרחבות הנדרשות:

- יידוע נפגע העבירה על הגשת ערר לבימ"ש על מעצר/שחרור ממעצר, משפט חוזר ודיון נוסף;
- הבעת עמדה לפני חזרה מכתב אישום (+זכאות לייצוג);
- הנגשת מידע לגבי הזכות להגיש בקשה להוצאת צו לפי חוק מגבלות זכאות לסיוע משפטי;
- החלת כלל הזכויות על נפגע מפוגע המרצה עונשו במעון נעול;

8. קביעת פיצוי חובה לנפגעת/עבירת מין כחלק מגזר הדין

לפגיעה מינית עלולות להיות גם השלכות כלכליות, משני סוגים עיקריים:

- **הוצאות ישירות כתוצאה מהפגיעה**, דוגמת מימון טיפול נפשי, מעבר מסגרות, אובדן ימי עבודה וכו'
- **פגיעה בכושר התעסוקה וההשתכרות**, אשר מתבטאת בקשיי השתלבות במקומות עבודה ולימודים ובבניית מסלול חיים נורמטיבי הכולל עצמאות כלכלית ומימוש עצמי. מצב זה הוביל ליצירת תוכניות שיקום תעסוקתי ייעודיות, ואף למתן קצבאות נכות מן הביטוח הלאומי.

סעיף מיוחד בחוק העונשין מאפשר פיצוי של עד כ-300 אלף שקל לכל עבירה. להוראה כזו על פיצוי יתרונות רבים, ובהם: הנפגעת/זוכה להכרה מצד המדינה בעוול שנגרם לו/ה; סיוע במניעת קריסה כלכלית של הנפגעת/וסביבתו/ה; חיסכון בצורך להגיש תביעה נזיקית אזרחית עצמאית, שמוביל לחיסכון בזמן שיפוטי, באגרות ובשכר טרחת עו"ד – ולא פחות מכך, בהליך המייסר ובחקירות משפילות וטראומטיות נוספות על ידי הפוגע, ועוד.

אף על פי כן, פיצוי לנפגעי/ות עבירות מין בהליך הפלילי ניתן פעמים רבות במשורה (מאות עד אלפי שקלים בודדים!), או שלא ניתן בכלל.

הצעת החוק של האיגוד בנושא, מבקשת לייצר מנגנון בו פסיקת פיצויים בהליך הפלילי יוגדר כעניין שבחובה, ושופט יוכל לחרוג מכך רק עם נימוקים מתאימים שייכתבו בגזר הדין.

9. חיסיון מלא ליחסי 'מטפל-מטופל'

עבירות מין הן מסוג העבירות שבבסיסן יסוד עמוק של שלילת כבודו וחירותו של אדם. הן מרסקות את נפשו של הקורבן, והפגיעה הקשה שהן גורמות מחייבת, לא אחת, תהליך ארוך של שיקום נפשי לצורך השבת תחושת השליטה בחייו של נפגע העבירה.

בשנים האחרונות גברו הדיווחים על הליכים משפטיים במסגרתם התבקשו נפגעות עבירה למסור פרטים אודות הטיפול הפסיכולוגי שעברו, לפני או אחרי דבר העבירה.

זאת, חרף העובדה כי הענקת תמיכה מוסדית להליך השיקום הנפשי של קורבנות אלימות מינית היא אינטרס חברתי ראשון במעלה, וחרף טבעו של הליך הריפוי, שאחת מאבני היסוד שלו היא תקשורת חופשית בין מטפל ומטופל.

על כן, מוצע להחריג מתחולת הגנה זו, המוענקת לנאשם, את הזכות לחקור את המתלונן או המתלוננת בעניינו על טיפולה הפסיכולוגי.

מטרתה של הצעת חוק זו לספק הגנה נוספת למתלוננות ולאסור על מסירת פרטי הטיפול הפסיכולוגי של מתלוננות בעבירות מין לפרקליטות או לנאשם, ומניה וביה לאסור על חקירתן אודות הטיפול בבית המשפט, אלא אם החליטו מיוזמתן לוותר על החיסיון. עמדה זו משקפת את המעמד החוקתי שניתן לזכות לכבוד ולפרטיות המעוגן ב'חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו'.

יחד עם זאת, ייתכנו מקרים בהם לנפגעת יהיה רצון או עניין להביא לחשיפת פרטי הטיפול שעברה. על מנת לאפשר לה לעשות זאת מבלי שיופעל עליה לחץ על ידי גורמי החקירה בתיק, קובעת הצעת החוק כי תוענק למתלוננת זכות להתייעצות וליווי על ידי הסיוע המשפטי, עבור הליך הסרת החיסיון בלבד, על מנת שכל ההיבטים המשפטיים הכרוכים בבחירה להסיר את החיסיון יובהרו לה לפני החתימה על כתב ויתור הסודיות.

10. תקנות לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים) (גביית עדות מתלונן בשל עבירת מין שלא בפני הנאשם)

מתוך הבנה של מורכבות ורגישות הנושא, מתיר החוק בנסיבות מסויימות כי המתלוננת תמסור עדותה שלא בפני הנאשם – בין אם מאחורי פרגוד ובין אם בשידור במעגל סגור. אלא שהתנאים להתרת עדות בתנאים אלו, אינם מותאמים למציאות החיים של מי שחיה בצלה של פגיעה מינית, ועל כן יש לתקנם:

- **הסרת הדרישה כי הבקשה תוגש 20 יום לפני מסירת העדות:** פעמים רבות, בסמוך למועד מתן העדות (לעיתים באותו היום ממש) פונה הנפגעת אל הפרקליט/ה ומביעה חשש וחרדה ממפגש עם הנאשם ומן הצורך להעיד מולו. ישנם בתי משפט אשר עומדים בדווקנות על מגבלת 20 הימים ובכך, מונעים למעשה את יכולתה של הנפגעת למסור עדות ללא מורא, וכתוצאה מביאים לפגיעה בחקר האמת. הצעת החוק מיועדת להסיר מגבלה זו ולאפשר לנפגעת להעיד באופן חופשי ובתחושה של מוגנות.
- **הסרת הדרישה שלבקשה יצורפו ראיות בכתב** לשם הוכחת הטענה שמתן העדות בנוכחות הנאשם עלולה לפגוע במתלונן/ת או לפגום בעדות. פעמים רבות, בתי המשפט מפרשים הוראה זו כדרישה לאסמכתא טיפולית החתומה על ידי גורם טיפולי מוסמך המטפל בנפגעת. אלא שרבות מהנפגעות אינן מקבלות טיפול, ואין בידיהן להמציא מסמך זה בכדי להמנע מפגישה עם הנאשם.

11. ריביזיה לנוסח עבירות המין (מושגי ותוכני)

- **מ"הסכמה חופשית" ל"רצון"/"הסכמה פוזיטיבית"**
אימוץ המודל הקנדי של **ההסכמה הפוזיטיבית**. במסגרתו יידרש הנאשם לאותה מחשבה פלילית (מודעות), אך תתווסף בחוק דרישה לנקיטת אמצעים סבירים לבריור ההסכמה. ההסכמה יכולה להתבטא הן במלים והן במעשים, אך על יוזם המגע המיני לנקוט אמצעים סבירים לוודוא ההסכמה. אם אכן יתקבל מודל זה, ביהמ"ש לא יצטרך עוד להתמקד בשאלה האם הייתה הסכמה מצד המתלוננת או לא, אלא בהתנהגותו של הנאשם לפני המעשה: האם בירר, כיצד, מה אפיין את התנהגותו ואם זו הייתה סבירה בנסיבות. כל עוד המחלוקת העובדתית תהיה סביב ההסכמה, נטל ההוכחה יהיה על הנאשם להראות שנקט צעדים סבירים לוודא זאת.
כמו כן, מוצע כי בכל העבירות הכוללות את המונח "בעילה", המקושר למונחי בעלות ויחסי נישואין, יוחלף המונח במושג "חדירה" הנייטרלי יותר.
- **בעילה אסורה בהסכמה**
נוסף על בעייתיות המונח "בעילה", הביטוי "בהסכמה" נתפס פעמים רבות כפוגעני, אינו משקף את חוויתה של הנפגעת וחמור מכך – באוכלוסיות מסויימות – יכול להביא לסנקציות דתיות וחברתיות מרחיקות לכת עליה.
- **מעשה סדום**
ביטוי אנכרוניסטי ופוגעני שיש לתקנו כאחת החלופות לעבירת האינוס.
- **הוספת 'רקע מיני' לעבירה של פגיעה בפרטיות וסחיטה באיומים**
כיום בעבירות אלו אין נסיבה מחמירה של 'רקע מיני' וכך נפגעות שהחקירה בעניינן סווגה לעבירות אלו אינן זכאיות לזכויות של נפגעות עבירות מין על פי חוק זכויות נפגעי עבירה וכן הפוגעים בהן אינם מוגדרים כעברייני מין, על כל המשתמע מכך.
- **אינוס גבר על ידי אשה**
החוק מגדיר את עבירות האינוס כהחדרת איבר מאיברי הגוף או חפץ לאיבר המין של האישה ומשכך, אשה הגורמת לגבר, שלא בהסכמתו, לחדור לגופה אינה מבצעת עבירה של אינוס (כי אם מעשה מגונה או בעילה אסורה בהסכמה, עבירות עם ענישה מופחתת).

12. ביטול מגבלת הזמן להגשת תביעה נגרת

כיום ההגבלה עומדת על שנה בלבד. מדובר בטווח זמן קצר (ודאי אחרי ניהול הליך פלילי) אשר מגביל ולעיתים אף מונע את האפשרות למצות הליכים גם בהליך האזרחי- נזיקי. יצוין כי במידה והנפגעת בוחרת להגיש תביעה נזיקית בהמשך הפגיעה היא גם במשאבי מערכת המשפט - שיכלה לחסוך חלק ניכר מזמן הטיפול בתיק.

13. הצעת חוק שיקום, פיצוי וסיוע משפטי לנפגעי עבירות מין

כאמור, לפגיעה מינית עלולות להיות השלכות כלכליות כבדות: הן בהיבט ההוצאה הכספית, והן בהיבט הפגיעה ביכולת ההשתכרות (ר' פירוט בהצעה 8: קביעת פיצוי חובה לנפגעת/ עבירת מין כחלק מגזר הדין).

מטרת הצעת החוק היא לעגן את אחריותה של המדינה לספק לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית את הטיפול והמשאבים הנדרשים על מנת לאפשר את שיקום חייהם.

2 הטרדה מינית ובתי הדין לעבודה

רקע:

הטרדה מינית היא פגיעה בכבוד האדם, בחירותו, בפרטיותו ובזכותו לשוויון. במדינת ישראל, כמו במקומות אחרים בעולם, הטרדה מינית הינה תופעה חברתית נפוצה הפוגעת בציבור רחב ומגוון, אך במיוחד בנשים. החוק למניעת הטרדה מינית תשנ"ח-1998 מטיל חובות מיוחדות על מעסיקים ועל מקומות עבודה וזאת נוכח ההכרה וההבנה כי הטרדה מינית במקומות עבודה הינה תופעה נפוצה למדי בעלת מאפיינים ייחודיים והשלכות רחבות הדורשות התמודדות ומענים ספציפית. עם זאת, עדין מדובר בתופעה שלרוב אינה מדווחת ושרק מיעוט המקרים מתוכה מגיע לפתחן של רשויות החוק.

סקר שערכה הרשות לקידום מעמד האישה באוגוסט 2018 העלה כי למעלה ממחצית מהנשים וחמישית מהגברים עברו הטרדה מינית. 60% מהנשים הוסיפו כי חוו את ההטרדה המינית במקום העבודה או בצבא, כאשר ב-44% מהמקרים הגורם המטריד היה מי שמעמדו במקום העבודה גבוה יותר. אף על פי כן, רק 5% מהמוטרדות והמוטרדים בחרו להגיש תלונה לגורם מוסמך בנושא.

ממחקר שבוצע לאחרונה עולה כי החסם המשמעותי ביותר הנוגע לחוסר דיווח במקרים של פגיעה מינית הוא פערי כוחות בין הנפגעת לפוגע והחשש של הנפגעת מה"מחיר" אותו היא עלולה לשלם לאחר החשיפה.¹

זאת ועוד, הגשת תלונה במשטרה או במקום העבודה, וכן הגשת תביעה לפיצוי בבית הדין לעבודה כרוכה לעתים רבות בקשיים ייחודיים הנובעים ממהות העבירה. הקשיים יכולים להיות חשש מפני עימות נוסף מול הפוגע, חשש מפני חשיפה אינטימית מול אנשים זרים, הצורך לשחזר ולחוות מחדש את שאירע ואת אובדן השליטה במהלך

1 המחקר מופיע במאמר הנמצא בשיפוט אקדמי - #WhyIDidntReport - the second wave - Inbal Peleg-Koriat & Carmit Klar - Chalamish. of the #MeToo protest: Victims' answers to the question "Why I didn't report" as reflected in social media. Under review עיקריו של המחקר הוצגו לראשונה בכנס משותף של האיגוד ושל פרקליטות המדינה אשר נערך ביום 6.3.2019 תחת הכותרת: "מחאת למה לא התלוננתי - היום שאחרי".

הפגיעה ובעקבותיה, רתיעה מפני הליך פלילי, אזרחי או משמעותי ממושך במהלכו הנפגעת נדרשת להעיד בבית משפט (או בפני האחראית במקום העבודה) ולהישאל שאלות קשות, הן על האירוע ולעיתים אף על אישיותה, חשש מפני אי-מתן אמון בסיפורה ו/או השחרתה על-ידי הפוגע, חרדה מפני חשיפת הדברים מול הסביבה הקרובה ועוד. פעמים רבות, העובדת שהוטרה נפלטת בסופו של יום ממקום העבודה. בנוסף לפגיעה הנפשית והכלכלית הקשה שנגרמת לה, נגרמים נזקים כלכליים למשק כולו. בשנת 2012 פרסם התמ"ת (כשמו דאז) סקר, לפיו מעל 20% מהנשים שהוטרו דיווחו על ירידה בפריון העבודה, מעל 8% נעדרו מן העבודה למספר ימים בעקבות ההטרדה, ומעל 9% הפסיקו את עבודתן; מתוך אלו האחרונות, 11% לא חיפשו מקום עבודה חלופי כתוצאה מההטרדה שעברו, ולשאר הנשים החיפוש ארך בממוצע 4.4 חודשים. לאור הנתונים האלו, הוערך כי ממוצע אובדן התוצר השנתי בגין פגיעה בעובדת אחת עומד על 13,500 ש"ח, שמצטברים לפגיעה של כמיליארד ש"ח בתוצר הלאומי השנתי.

המלצות:

1. תיקון החוק למניעת הטרדה מינית - הכללת "בעילה אסורה בהסכמה"²

תיקון זה מוצע נוכח העובדה כי במקרים רבים, הטרדה מינית במקומות עבודה איננה רק אירוע נקודתי בודד, אלא רצף של אירועים מטרידים המתחילים במילים ונגיעות ומתדרדרים עד כדי כפיית יחסי מין תוך ניצול פערי כוח. חרף דברים אלו, החוק למניעת הטרדה מינית בנוסחו הנוכחי אינו מגדיר כהטרדה מינית עבירות הכוללות חדירה לגוף, ומאלץ את בתי הדין לעבודה ליצור לעיתים הפרדה מלאכותית בין עבירות בהן הוא מוסמך לדון ובין כאלו בהן אינו מוסמך. זאת, במקום בו בעלי סמכויות עושים שימוש לרעה בכוח שלהם, לא רק בהקשר של הצעות חוזרות והתייחסויות חוזרות כלפי הכפופים/ות, דבר שמוסדר בחוק בנוסחו הנוכחי, אלא גם בהקשר של יחסי מין מלאים שהושגו תוך ניצול יחסי המרות.

בעילה אסורה בהסכמה הנעשית תוך ניצול יחסי מרות או מעשה סדום הנעשה תוך ניצול יחסי מרות, מתאפשרים בשל יחסי המרות ופערי הכוחות המובנים בין בעל/ת המרות לכפוף/ה לו וכאשר ברור כי אותה הסכמה שניתנה בתוך יחסי המרות, לא היתה ניתנת בנסיבות אחרות בהן אין בין הצדדים מרות. מכאן שבמקרים כאלה לא ניתן לייחס משמעות אמיתית ומלאה להסכמה אשר ניתנה מתוך עמדת נחיתות ותוך ניצול של יחסי המרות, יש לראות בה הסכמה "טכנית" בלבד ומן הראוי להעביר את נטל ההוכחה אל בעל/ת המרות להוכיח כי הכפיפים להם היו נענים להם ע ומקיימים עימם יחסים, גם ללא המרות.

על כן, מומלץ לתקן את החוק למניעת הטרדה מינית באופן שגם בעילה אסורה בהסכמה תוגדר כהטרדה מינית.

2. תיקון תקנות בית הדין לעבודה באופנים הבאים:

א. **אימוץ סעיפים רלבנטיים**, בהתאמות הנדרשות, **מחוק זכויות נפגעי עבירה תשס"א-2001**, אשר אינו חל בהליך האזרחי, לרבות:

- סעיף 7 - הגבלה על מסירת פרטים אישיים של נפגע עבירה.

בהקשר זה מתבקש גם לאפשר הגשת תביעה בבית הדין לעבודה בסוגיות של הטרדה מינית ללא חשיפת פרטי התובע/ת וללא צורך בהגשת בקשה לאיסור פרסום. נכון להיום הדבר מתאפשר בחלק מבתי הדין אבל אין תקנה מחייבת או הנחייה ברורה בנושא והדבר נתון לשיקול דעתו של כל בית דין.

2 כפי שפורט בחלק "עבירות מין במשפט הפלילי והאזרחי", הצעה 11 (ר' עמוד 15), המונח "בעילה אסורה בהסכמה" נושא מטען פוגעני ואינו מתאר את העבירה כהווייתה, ועל כן יש לשנותו. עם זאת, ולשם נוחות הקריאה, נעשה שימוש בהגדרה הקיימת.

- סעיף 11 – זכות לקבל מידע על שירותי סיוע
- סעיף 13 – חקירה של גוף חוקר בדבר עבר מיני
- סעיף 14 – זכות לנוכחות מלווה בחקירה: מוצע לקבוע בתקנות זכות לליווי התובע/ת (היא הנפגעת) על ידי אדם לבחירתה תוך הבנה כי ההליך מתנהל בדלתיים סגורות אולם מדובר בהליך שיש לו מחירים נפשיים מיוחדים הדורש, לעיתים, ליווי ותמיכה מעבר לייצוג המשפטי. לעניין זה יובהר, כי בתשעת מרכזי הסיוע הפרוסים ברחבי הארץ פועל פרויקט התנדבותי לליווי בהליכים משפטיים במסגרתו מלוות מתנדבות ורכזות מהמרכזים נפגעות לאורך כל ההליך המשפטי.
- ב. **מתן עדיפות לתיקי הטרדה מינית על פני תיקים אחרים** (כפי שנעשה בחלק מבתי הדין האזוריים). משמעות הדבר הינה מתן הוראה כי דיון הוכחות בתיק שעניינו הטרדה מינית יקבע בתוך פרק זמן שלא יעלה על 6 חודשים מיום הגשת כתב התביעה. מטרת המלצה זו, הינה כי עדויות בתיקים אלו ישמעו בפרק זמן קרוב יותר לפגיעה, וזאת תוך הבנה כי הכרעת בית הדין נשענת, פעמים רבות, בתיקים אלו, על שאלות מהימנות בלבד וכי היכולת לזהות מהימנות הגרסאות פוחתת עם חלוף זמן רב מהאירועים.
- ג. **יצירת מאגר של מגשרים אשר הוכשרו ייעודית לטיפול בתיקים של הטרדה מינית.** תקנה 37 לתקנות סד"א החדשות עוסקת בפגישת מהו"ת ומאזכרת את מגשרי מהו"ת תוך קביעה כי בחירת המגשר תעשה, בין היתר, על סמך "מאפיינים מיוחדים הנדרשים לצורך הגישור באותה תובענה", אך אינה מתייחסת מפורשות לצורך בהכשרה ייעודית למגשרים בכלל, ובפגישות מיניות בפרט.
- ד. **הסדרת תקנות השימוש בחוות דעת רפואיות:** החוק למניעת הטרדה מינית קבע שני מסלולי פיצוי: פיצוי ללא הוכחת נזק ופיצוי נזיקי. בהעדר הוראות מיוחדות לעניין זה בתקנות בית הדין לעבודה (סדרי דין) הופצה בעבר הנחיית נשיאת בית הדין הארצי דאז לניהול תיקים המלווים בחוות דעת רפואיות (הנחיה 07/13-2). יש מקום להסדיר עניין זה במסגרת התקנות ולא במסגרת הנחיות בלבד. לשם כך, יש לאמץ את המנגנון הקבוע בפרק י"ד לתקנות סדר הדין האזרחי החדשות, אך תוך הסייגים הבאים, שמטרתם למנוע העמדת נפגעת בפני ריבוי מומחים לשם בדיקתה, תוך העצמת הפגיעה:
- **מתן אפשרות של שימוש בתסקיר נפגע** (שניתן במסגרת הליך פלילי) כחוות דעת ביחס לנזק במסגרת תביעה בבית הדין, ככל שהיה הליך פלילי באותו עניין.
- **אימוץ, בהתאמות הנדרשות, של סעיף 108 לחוק בתי המשפט** (נוסח משולב) התשמ"ד-1984, העוסק במתן חוות דעת בכתב בעניין מצבו הרפואי של תובע בתביעה אזרחית בשל עבירת מין שהנתבע ביצע כלפיו והורשע בה, וקובע כי "מינה בית המשפט מומחה מטעמו בהתאם לתקנות לפי סעיף קטן (א), לא יהיה רשאי בעל דין להביא עדות נוספת של מומחה לעניין הנדון, אלא ברשות בית המשפט מטעמים מיוחדים שיירשמו".
- ה. **הסדרת חריגים בתקנות לעניין גילוי מסמכים:** תיקי הטרדה מינית רבים מוכרעים על יסוד מהימנות הצדדים. לעניין זה התפתחה בפסיקת בתי הדין פרקטיקה שמטרתה שיפור יכולת בית הדין להכריע בשאלות מהימנות, באמצעות דחיית חשיפתן של חלק מהראיות, והצגת ראיות המצויות בידי המעסיק אף אם אינו צד להליך המשפטי. מוצע להסדיר בתקנות לעניין גילוי מסמכים את החריגים לעניין הטרדה מינית כדלקמן:
- מתן צו המופנה למעסיק לחשיפת מלוא החומר שהיה בפני האחראית למניעת הטרדה מינית ושימש לשם עריכת הדוח. לעניין זה מוצע לאמץ את הפרקטיקה הנוהגת לפיה החומר נמסר תחילה לעיון בית הדין, וזה מוחק ב"עפרון כחול" פרטים שיש בהם כדי לפגוע בפרטיות צדדים שלישיים שאינם צד להליך, ככל שיש צורך בכך.
- דחיית הצגתן של ראיות: מוצע לאמץ את הפרקטיקה שהתפתחה בפסיקה לפיה ניתן לבקש דחיית גילויין של הקלטות וראיות אחרות עד לאחר מתן תצהירי העדות של הצדדים, זאת על מנת לאפשר לבית הדין להגיע לחקר האמת. מנגנון זה עוגן בפסיקת בתי הדין לעבודה בהתבסס על הלכת רע"א 4249/98 סוויסה נ' הכשרת היישוב חברה לביטוח בע"מ ואח', פ"ד נה (1) 515.

- מוצע להטיל חסיון יחסי על מסמכים וחומרים שיש בהם כדי לפגוע בפרטיות הנפגעת (כגון יומן אישי, תיעוד טיפול נפשי וכו'), ולקבוע פרקטיקה לפיה, במידת הצורך, חומרים אלו ימסרו תחילה לעיני בית הדין בלבד אשר ימחק ב"עפרון כחול" חלקים שיש בהם לפגוע בפרטיות הנפגעת ואין בהם כדי לסייע להגנת הפוגע. כן מוצע לקבוע מנגנון לפיו יוסמך בית הדין להעביר חומרים כאמור לידי ב"כ הנתבע בלבד, באופן שלא ימסרו לנתבע עצמו, על מנת לצמצם פגיעה פוטנציאלית בנפגעת.

1. **מוצע כי תעוגן בתקנות פרקטיקה של פרסום פסק הדין תוך חסיון פרטים מזהים, ובצידה הליך מוסדר לבקשה להסרת חסיון על שם המטריד והמעסיק.** בתי הדין עוסקים לאחרונה בבקשות להסרת החסיון המוגשות על ידי כלי התקשורת השונים (ור' פסק הדין בעניין חן מענית נ. ד"ר דורון זמיר). מוצע לעגן בתקנות מי הזכאים לבקש הסרת החסיון על שם המטריד, באיזה שלב להליכים, באלו תנאים יוסר החסיון וכן את הצורך בקבלת הסכמת הנפגעת לשם כך.

3 פיתוח מענה של צדק מאחה לנפגעי ולנפגעות תקיפות מינית

רקע:

האפיק הפלילי, שהנו הערוץ ה"אוטומטי" אליו מופנות מי שעברו פגיעה מינית, מהווה מענה לאחוז קטן עד מזערי מציבור הנפגעות. מנתוני מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית לאורך השנים עולה כי פחות מ-15% מהפונות למרכזי הסיוע מגישות תלונה במשטרה בגין הפגיעה. נתון זה, בצירוף שיעורי סגירת התיקים, העומדים על 84%, מביא לתוצאה אבסורדית לפיה אחוזים בודדים מן המקרים "זוכים" להגיע לבית המשפט ולמסלול הקונבנציונלי של עשיית "צדק".

בעוד כיום חלק ניכר מתשומת הלב והמשאבים של המאבק בתופעה של אלימות מינית מתמקד ב"אפיק הפלילי", ידע מקיף ומעמיק אודות מענים אחרים, המצויים מחוץ למסגרתו, אינו מצוי בידיהם של העוסקים בתחום ולפיכך לא מגיע לידיעתן של נפגעות העשויות לעשות בו שימוש. פרק זה יסקור את הקשר בין צרכים של נפגעים/ות תקיפה מינית, לקשיים שמערימה עליהן מערכת המשפט - ולהזדמנות שמצויה בפיתוח מענים של צדק מאחה.

צרכים של נפגעי/ות תקיפה מינית

אחד הצרכים המרכזיים שניתן לזהות אצל נפגעות שעברו פגיעה מינית ואשר חוזרים על עצמם במחקרים שנעשו בהקשרים שונים הוא **הצורך בהכרה ובתיקוף** של הפגיעה והשלכותיה. הנפגעות מבקשות לקבל מהסביבה הכרה בעובדות הבסיסיות של הפגיעה ובנזק שנגרם כתוצאה ממנה. מעבר לרצונן של הנפגעות כי הפוגע יודה בביצוע מעשיו הן מייחסות חשיבות להכרה של "העומדים מהצד" - הא/נשים שהיו נוכחים בזמן הפגיעה ועל פי רוב לא עשו דבר כדי למנוע אותה.

צורך מרכזי נוסף שניתן לזהות אצל נפגעים/ות הוא הצורך ב"זיכוי". הנפגעות מתארות את רצונן כי הסביבה

3 סקירה זאת מבוססת על: כרמית קלר-חלמיש, "פיתוח מענים נוספים לנפגעי ולנפגעות תקיפה מינית", **איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית (2020)**, וכן - כרמית קלר-חלמיש וענבל פלג-קוריאט, "ממחאה לאיחוי: מחאת #MeToo כרקע לפיתוח והנגשה של תהליכי צדק מאחה במקרים של פגיעה מינית". עתיד להתפרסם בחוברת מיוחדת של כתב העת **קרימינולוגיה ישראלית** (2020).

והקהילה יביעו עמדה ברורה לפיה הן מגנות את הפגיעה, כאשר גינוי הפגיעה מעביר את נטל הבושה מהנפגעת לפוגע.

הצורך בהטלת אחריות על הפוגע, המלווה פעמים רבות בשלילת הסטטוס והכבוד שלו, וזאת באמצעות חשיפה, גינוי והוקעה של הפוגע, תואר במקרים רבים על ידי הנפגעות כחזק יותר מהרצון לשלול את חירותו או להפחית את הונו.

מגבלות ההליך הפלילי במענה על צרכי נפגעים/ות

המשפט הפלילי עוסק ברובו במבצעי העבירות, כאשר הרשויות עוסקות בתפיסתם, בשפיטתם ובענישתם. המדינה נחשבת לצד הנפגע במקרה של עבירה, ועל כן לבעלת הזכות לנקוט בצעדים כנגד הפוגע. המערכת המשפטית ממוקדת במידה רבה בהוכחת אשמת הנאשם ובהתחקות אחר מצבו התודעתי בעת ביצוע הפגיעה ומותירה מעט מקום, אם בכלל, לחוויה של הנפגעת ולטראומה שחוותה בעת הפגיעה ולאחריה.

נפגעות שחוו פגיעה מינית פונות למשטרה, כצעד המהווה את תחילתו של ההליך הפלילי, במטרה לקבל עזרה והגנה. אולם כאשר הן נראות "לא אמיתיות" למשטרה ולנציגי המערכות האחרות – מבולבלות, לא זוכרות פרטים, לא בטוחות ברצונן – עליהן להתמודד פעמים רבות עם תגובות של האשמה, סטיגמטיזציה ויחס שלילי – תופעה המעמיקה את הטראומה ומקטינה את סיכויי ההחלמה שלהן (ומכונה לעיתים "אונס שני"). זאת, על אף שהטראומה עצמה, בעיקר כשמדובר בפגיעה בילדות, היא הגורמת ליצירת הפרעה ברצף החוויה, כך שלרוב עדותה תהיה מקוטעת ורצופת פערים, באופן שמנוגד לדרישות הראייתיות של המשפט הפלילי.

המפגש עם מערכת המשפט הפלילי חושף את הנפגעות לחוויה של היעדר שליטה והשתקת הקול. נפגעות שפנו למערכת המשפט מתוך רצון להשמיע את קולן ולספר את סיפורן בדרך בעלת משמעות, חשות פעמים רבות כי היא מבטלת את קולן ואינה מעניקה להן מקום.

ההליכים המשפטיים הקיימים אינם בנויים באופן שיוכל לתמוך בתהליך ההחלמה של הנפגעות. פרוצדורות החוק מגנות בעיקר על הנאשמים מפני כוחה הרב של המדינה, אך אינן מספקות הגנה למתדיינים אחרים – כגון צדדים להליך אזרחי, קורבנות בהליך פלילי ועוד. החוק כמעט עיוור, מבחינה טכנית, ביחס לפערים שבין הפוגע לבין הנפגעת – מבחינת גיל, מגדר, מוצא, מעמד חברתי או מעמד כלכלי. המערכת המשפטית אינה בנויה להכיל את כל המורכבות במקרים של פגיעה מינית במשפחה, שבהם מתקיימת דינמיקה משפחתית נמשכת בין הפוגע ולבין הנפגעת וקרובים נוספים. כמו כן, המערכת המשפטית מעודדת הכחשה ומזעזעור של המעשים ואינה מוכוונת להכרה באחריות לפגיעה והשלכותיה, כאשר הפוגע המואשם במעשים אלו מנסה להתנער מאחריות אישית ומשפטית.

צדק מאחה כמענה לצרכי נפגעים/ות

החלה של תהליכי "צדק מאחה" במקרי פגיעה מינית יכולה, בחלק מן המקרים, לספק מענה הולם לצרכים שאינם נענים במסגרת מערכת המשפט.

גישת הצדק המאחה מייצגת תפיסת עולם חברתית המתייחסת למעשה בעל אופי פלילי, ולתגובה אליו באופן שונה מהנהוג במסגרת מערכת אכיפת החוק והמשפט הפלילי. בבסיסה של תפיסה זו מצויה ההכרה בכך שמעשה הפגיעה מהווה ביסודו פגיעה באנשים ובמערכות יחסים, ולכן יש לו ממדים אישיים וחברתיים. הגישה מגדירה בצורה רחבה את "נפגעי העבירה" כמי שנפגעו באופן ישיר או עקיף ממעשיו של מבצע הפגיעה, ובתוך כך נכללים גם בני משפחה, חברים וחברי קהילה שהושפעו מן המעשה. משמעותה של תפיסת הצדק בהקשר זה היא האפשרות של היחיד והקהילה שנפגעו מן המעשה לקבוע באמצעות שיח משותף את אופן האיחוי.

המודלים השונים של צדק מאחה כוללים מפגש בין בעלי העניין המרכזיים – הפוגע, הנפגע ולעתים גם חברי קהילה נוספים ו/או תומכיהם של הפוגע והנפגע. התהליך מנוהל על ידי מנחים מקצועיים, שעורכים תחילה פגישות הכנה

נפרדות עם המשתתפים בהם דנים בהשלכות הפגיעה ונערכים למפגש. במפגש עצמו דואגים המנחים ליצור אווירה בטוחה ונוחה ולקבוע כללי התנהגות שיאפשרו חוויה חיובית עבור המשתתפים השונים. הדיאלוג הוא אמצעי ליצירת צדק של יחסים, בשל האכסניה הבטוחה והמכבדת שהוא מספק למשתתפים - לצד האפשרות שהוא מספק להחלמה, לביסוס אחריות בעלת משמעות, להשתתפות כנה ולהשגת תוצאות עתידיות משמעותיות. בסופו של התהליך יכולים הצדדים לחתום על "הסכם איחוי" המגלם את ההסכמות שהושגו במסגרתו.

תהליכים אלו מאפשרים לנפגע/ת לספר את סיפורו/ה באופן בעל משמעות ובאווירה בטוחה, לקבל הכרה ותוקף לפגיעה, לצד גינוי המעשה והסרת נטל האשמה מכתפיהם, באופן המכבד אותן/ה ואת החוויה שעברו, ובכך לספק מענה לחלק גדול מצורכי ההחלמה והצדק של נפגעים/ות.

בדצמבר 2019 פורסם דוח הוועדה בין-משרדית לבחינת הטיפול בנפגעי/ות עבירות מין בהליך הפלילי (ועדת ברלינר). בין מסקנותיה, ייחסה הוועדה מקום נרחב לנושא הצדק מאחה במקרים של פגיעה מינית, והמליצה על מיסודם של תהליכי צדק מאחה במקרים המתאימים.

המלצות:

כדי לאפשר נגישות לצדק עבור מספר גדול יותר של נפגעות, יש לפתח מענה של צדק מאחה במקרים של פגיעות מיניות, הן כחלופה והן השלמה להליכים המשפטיים (פליליים ואזרחיים) הקיימים.

תהליך הצדק המאחה יכול להתקיים במספר נקודות לאורך הדרך:

1. כחלופה להליך הפלילי

כחלופה להליך הפלילי, עבור מי שנרתעות מהגשת תלונה, מן הסיבות שפורטו, ו/או לא יכולות להגיש תלונה (מטעמי התיישנות או דלות ראיות). ההערכה היא כי פתיחת אפשרות כזאת תתאים לחלק מסוים מבין הנפגעות שכיום, בהיעדר אלטרנטיבה, בוחרות להגיש תלונה - אך גם לחלק מהרוב הגדול של הנפגעות, שנמנעות כיום מהגשת תלונה.

2. במהלך ההליך הפלילי

כהשלמה להליך הפלילי, במהלך החקירה המשטרית או ניהול התיק בפרקליטות. בהתאם למוטיבציות ולצרכים של הנפגעת, רשויות אכיפת החוק יידעו את הנפגעות בדבר קיום אפשרות זאת. ניתן לייצר גם מסלול היברידי - במהלך החקירה או ניהול התיק בפרקליטות יועבר התיק לתהליך צדק מאחה, ולאחר שזה מסתיים בהצלחה הוא מובא כשיקול בעת גזר הדין. זאת, בדומה לתוכנית קד"ם לנוער.

3. לאחר ההליך הפלילי

כהשלמה להליך הפלילי, לאחר סיום ההליך (בין אם בהרשעה, בזיכוי או בסגירת התיק). אפשרות זאת מכירה בכך שמיצוי ההליך הפלילי מצד המדינה אין משמעו החלמה או מענה על צרכי הנפגעת - וכן, צרכי הפוגע.

מוצע כי מהלך פיתוח הצדק המאחה ישלב שיתוף פעולה בין-משרדי עם משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, ויתבסס על הנחות עבודה מבוססות תיאוריה.

משרד החינוך

אלימות מינית כלפי קטינים/ות ומענים חינוכיים

רקע:

אלימות מינית, על גווניה וביטוייה השונים, היא תופעה רחבת היקף ששורשיה נטועים עמוק במבנה החברתי הממוגדר. זוהי תופעה שפוגעת בכל שכבות האוכלוסייה וחוצה גבולות תרבותיים, גאוגרפיים, סוציו-אקונומיים, אתניים, מגדריים ומיניים, ועל כן מוגדרת על ידי ארגון הבריאות העולמי כבעיה עולמית.

על פי הסקר האפידמיולוגי הלאומי (מחקר טריאנה) שנעשה בישראל בין השנים 2011-2014 בקרב 12,035 ילדים ובני נוער יהודים וערבים בישראל בגילאי 12-17, כ-18.7% מבני הנוער והילדים/ות בישראל חוו פגיעה מינית כלשהי. 42% מהילדים שדיווחו כי נפגעו מינית ציינו כי הפגיעה כללה מגע פיזי ו-80% מהנפגעים חוו פגיעה שאינה כוללת מגע פיזי (חשיפה מכוונת של איברים אינטימיים או הטרדה מינית-מילולית).¹ בנוסף, על פי נתוני איגוד מרכזי הסיוע בישראל, כ-60% מהפגיעות המיניות מתרחשות מתחת לגיל 18.

זאת ועוד, על פי נתוני הפניה לאיגוד מרכזי הסיוע, כ-80% מהנפגעות והנפגעים עד גיל 12 פנו לראשונה לסיוע אחרי עשור או יותר. למעשה, במקרים רבים חשיפת הפגיעה תהיה מעל גיל 18, פרט אשר מוסיף מורכבות משום שהחל מגיל זה המדינה מצמצמת את האחריות (לפחות ברמה החוקית) על המענים שניתנים לנפגעות/ים. ממצאי מחקר טריאנה מחזקים את עובדת תת הדיווח או דיווח מאוחר, ומצביעים על הגורמים העיקריים שמהווים מעכבי דיווח בקרב נוער וילדים: בוש, פחד, חשש לפגיעה במשפחה וכן החשש כי לא יאמינו להם. לבסוף, חמישית מהמשתתפים במחקר ציינו כי לא ידעו למי ניתן לפנות, עובדה שעשויה להוות כשלעצמה ביטוי לכשל בנושא.

תת דיווח או דיווח מאוחר משפיעים על תהליכי ההחלמה והשיקום מאירוע טראומטי זה, שכן טיפול מיידי לאחר הטרומה הוא קריטי וחינוכי בהחלמה ובהתמודדות עם הטרומה והשלכותיה (למשל מניעת התפתחות של הפרעה פוסט טראומטית במידה והמענה על הטרומה ניתן בסמוך לאירוע הפגיעה).

הנתונים, שמלמדים כי נוער וילדים/ות פגיעים/ות יותר, מובילים להבנה כי ישנה חשיבות מכרעת לעבודת מניעה חינוכית דווקא בגיל צעיר.

התוכניות הקיימות כיום

בישראל, השירות הפסיכולוגי הייעוצי (שפ"י) אמון על מתן שירותים פסיכולוגיים ושירותי ייעוץ חינוכי למוסדות חינוך, תלמידים/ות והוריהם. תחת אגף תוכניות סיוע ומניעה נמצאת היחידה למיניות ומניעת פגיעה בילדים ובני נוער, אשר אמונה על נושא מניעת אלימות מינית בקרב ילדים ובני נוער ומתן מענה לפגיעה מינית כאשר עולה חשש או דיווח ישיר. שפ"י אמון גם על נושא פיתוח חומרים לעבודה עם אנשי חינוך ותלמידי/ות החינוך הממלכתי מגילאי הגן ועד גיל תיכון, כאשר מדי שנה מתקיים שבוע מערכת החינוך למניעת פגיעות מיניות, במסגרתו צוותי בתי הספר אמורים להקדיש את שיעורי החינוך לנושא זה.

במקביל, תחת משרד החינוך פועלת גם היחידה למגדר ושוויון בין המינים, אשר מפעילה שלוש תוכניות (תוכנית לימודים עם בגרות, תוכנית סדנאות שמופעלת על ידי צוות ביה"ס ותוכנית חונכות של נערות). כל התוכניות הללו נתונות לבחירת ביה"ס ואינן מעוגנות במדיניות מסודרת.

1 לקריאה נוספת: רחל לב-ויזל וצבי איזיקוביץ, אלימות כלפי ילדים ובני נוער בישראל: בין שכחות לדיווח - גורמים מעודדים מול גורמים מעכבים לדיווח. דוח מחקר למשרד החינוך, ינואר 2016.

החלוקה הדיכוטומית בין קידום שוויון מגדרי לעיסוק במיניות עומדת בסתירה לקשר ההדוק בין הנושאים. מחקרים רבים מצאו כי חינוך לשוויון מגדרי הוא אחת האסטרטגיות המרכזיות להפחתת ביטויים של אלימות מינית. ההפרדה בין הנושאים עלולה לפגוע באפשרות למתן מענה איכותי בנושאים אלה.

נוסף על עבודת יחידות אלו, בשני העשורים האחרונים מופעלות תוכניות לקידום מרחב בטוח, מיניות בריאה ומניעת אלימות מינית על ידי ארגוני מגזר שלישי. אחד מהארגונים המרכזיים בתחום הוא מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית, אשר מעניקים מענה חינוכי והסברתי למעל ל-150 אלף תלמידות ותלמידים בשנה. התוכנית החינוכית של מרכזי הסיוע, "ביחד", מתרכזת בקידום מיניות הדדית ומניעת פגיעה מינית. יש לציין כי לאורך כל שנות הפעילות ובאחוז גבוה מהסדנאות, תלמידות ותלמידים ניגשים למנחה בסיום הפעילות ומדווחים/ות על פגיעות מיניות שעברו.

בשנת 2015 קמה יוזמה ליצירת תוכנית בין-משרדית בהובלת משרד החינוך, שמטרתה המוצהרת הייתה צמצום אלימות מינית וקידום מיניות בריאה בקרב בני נוער וצעירים. ארגון ג'וינט-אשלים יצא במכרז להפעלת התוכנית, ומרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית זכו במכרז והפכו לגוף המפעיל של התוכנית. השנה הראשונה של התוכנית הוקדשה ללמידה מעמיקה של הנושא, ושלוש השנים הבאות הוקדשו לקיום פיילוט של התוכנית ביישובים שנבחרו על-ידי ועדת ההיגוי של התוכנית (באר שבע, דימונה, פתח תקווה ואור יהודה). שנת 2020 היא שנתו האחרונה של הפיילוט ונראה כי הוא לא ימומש לכדי תוכנית לאומית כמתוכנן.

תנועות נוער

תמונת המצב ביחס לנעשה בתנועות הנוער מעודדת יותר: בשנים האחרונות, מועצת תנועות הנוער (מת"ן) מקיימת הכשרות שנתיות לנציגי תנועות הנוער השונות בנושא מיניות ופגיעה מינית. בנוסף, תנועות הנוער: הצופים, השומר הצעיר, הנוער העובד והלומד ומחנות העולים, עברו הכשרות מקיפות מטעם מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית, כתבו תקנונים מותאמים ודרכי פעולה, פיתחו מערכי הדרכה בנושא וכן הכשירו קבוצות גדולות של רפרנטיות/ים לנושא שאחראיות/ים לכך בתוך תנועת הנוער וגם בתנועת הבוגרים. יש לציין כי ישנן תנועות נוער שאינן נמצאות במצב המתואר לעיל, רובן מהמגזר הדתי-חרדי.

באוקטובר 2018 התקיימה ועדה בכנסת בנושא "הטרדות מיניות בתנועות הצופים", בעקבותיה הוחלט להתנות קבלת כספי תמיכה לתנועות וארגוני הנוער בישראל בהכשרה של אחראיים/יות לנושא זה. בהתאם לכך, כיום, ישנה הכשרה בסיסית לממונים/ות על נושא מניעת פגיעות מיניות וקידום מרחב בטוח בתנועות וארגוני הנוער. במרבית המקרים הנושא נלקח ברצינות הראויה וישנן הכשרות שמבוצעות מדי שנה.

בעיות מרכזיות

כפי שתואר לעיל, ישנו פער בין הכרה בחשיבות הנושא, בהבנת התופעה ובגיבוש אסטרטגיות להתמודדות עימה במטה של משרד החינוך לבין האופן שבו הנושא מקבל מענה ממשלתי. במילים אחרות, ללא חקיקה בנושא שתסדיר את גובה התקציב הממשלתי המוקצה לנושא זה וכן קביעת סטנדרטים לביצוע, ההתקדמות במניעה ובטיפול בפגיעות מיניות בקרב ילדים ונוער תמשיך להיות מוגבלת ולא עקבית.

אחת הבעיות העיקריות היא השרירותיות בה נעשות פעולות המניעה. כאשר אין מדיניות ברורה והקצאת משאבים לשם הוצאתה לפועל, עולות מספר בעיות: ראשית, אין סדירות בקיום פעולות המניעה כך שבפועל, מירב הפעילויות מתבצעות במקומות שיש באפשרותם הכלכלית לקיימה, דוגמת הזמנת סדנאות חיצוניות; שנית, אין הסדרה של קווי היסוד הערכיים של הפעילויות מסוג זה, כך שלעיתים מתקיימת פעילות בנושא אך המסרים אינם עולים בקנה אחד עם תפיסות משרד החינוך; שלישית, אין סטנדרטיזציה של אנשי ונשות המקצוע שאמונים על החינוך המניעתי מתוך בית הספר ומחוצה לו.

גורמים חיצוניים דוגמת עמותות וחברות פרטיות לרוב נמצאים במאגר התוכניות של משרד החינוך, אך מאגר זה אינו מהווה גושפנקא רשמית לכניסה לבתי ספר, כך שלמעשה אין אישור או איסור על אף אחד מהארגונים הקיימים (פרט לאלה החשודים בהיותם כת) להיכנס לבתי ספר ולבצע פעילות בנושא. כמו כן, אין התייחסות לרמת האיכות או למתודה של תהליך המניעה.

בבתי הספר עצמם, לאנשי חינוך שלא עברו הכשרה מסודרת בנושא אין כלים לדבר על הנושאים הללו, ובמקרים רבים הם אף סבורים שאין זה מתפקידם. בהקשר זה יש לציין כי אחת הבעיות העיקריות היא ששיח על פגיעה מינית, אולי בשונה מסוגיות ערכיות אחרות שנדונות במסגרת הבית ספרית, עלול להסב נזק במידה ובוצע בצורה לא מקצועית (למשל עמדה שיפוטית שמחזקת תפיסה של "האשמת קורבן" שעלולה לגרום לנערה לוותר על חשיפת הסוד וקבלת טיפול מתאים).

ככלל, לא רק שצוותים חינוכיים אינם מקבלים הכשרה לניהול שיח בנושא מיניות ומניעת פגיעה מינית, הם גם אינם עוברים הכשרה בנוגע לאיתור וזיהוי קטינים/ות שעוברים פגיעה, וכן נעדרים כלים להתערבות מוקדמת. למעשה, לעיתים קרובות פונים קטינים שעוברים פגיעה מינית לאיש אמון מבוגר מתוך המערכת, אך במקרים רבים אלו אינם מבינים את שהקטין/ה מנסה לספר.

בתנועות הנוער, לצד ההתקדמות הרבה שחלה בתחום, אין סטנדרט קבוע לביצוע ההכשרות (תוכן, מספר שעות מינימלי וכו') וכן אין מנגנון קבוע להתמודדות עם הנושא בתוך הארגונים עצמם, מה שמביא למציאות שבה כל תנועה וארגון נוער קובעים לעצמם את המדיניות בנושא.

המלצות:

1. הכשרת אנשי מקצוע

יש לחייב את כל הצוותים החינוכיים הכפופים למשרד החינוך (גננות, סייעות, מורות, תנועות נוער וכו') לעבור הכשרה בסיסית בנושא פגיעות מיניות, מניעתן ודרכי התמודדות. זאת, בדומה לרכישת מיומנויות מתן עזרה ראשונה, שבה נדרשים צוותי החינוך.

א. יש לחייב את המוסדות להשכלה גבוהה בישראל להכניס קורסים שעוסקים באלימות מינית כחלק מלימודי החינוך. יתרונה של אסטרטגיה זו היא יצירת שפה משותפת באמצעות מתן ידע תיאורטי נרחב בנושא בשלב ראשוני שבו מתעצבת הזהות המקצועית.

ב. יש להכניס הכשרות קבועות בנושא למרכזי הפסגה (מרכזי הכשרה למען פיתוח סגלי הוראה בישראל), ולדרוש שכל מורה בישראל יעבור/תעבור הכשרה בסיסית תוך 5 שנים מיום העסקתה/ו. במידה והנושא לא יבוצע יוטל סנקציות.

המלצה דומה ניתנת גם למשרד הבריאות, ביחס להכשרות צוותי רפואה וסיעוד.

2. מתן מידע וכלים פרקטיים להורים

ישנה חשיבות רבה לעבודה עם הורים, שהם השותפים הטבעיים של מערכת החינוך ויש בכוחם לתת מענה מיטיב לילדיהם בנושא המיניות והפגיעה המינית. על משרד החינוך להשקיע מאמצים בהנגשת המידע באמצעים ופלטפורמות שונות, שיתאימו למגוון רחב של הורים.

אפיקי מידע אפשריים: בניית אתר ו/או אפליקציה מותאמים להורים בנושא מיניות, והפצתם על ידי הצוות החינוכי; עריכת הרצאות בנושא; הקלטת פודקאסטים להורים וכו'.

בכדי להצליח למקסם את החשיפה של הנושא להורים רבים, יש להקדיש לנושא משאבים שקשורים לא רק לפיתוח המענים אלא גם לשיווק, הפצה ופרסום של הנושא.

3. חינוך מניעתי לילדים ולנוער

יש לחייב את כל מסגרות החינוך לקיים תוכניות ייעודיות למניעת פגיעה מינית, ובכלל זאת – תכנים שמטרתם לייצר מרחב בטוח המאפשר דיווח על פגיעה מינית. על משרד החינוך ליצור סטנדרטיזציה ביחס לגופים הפעילים בתחום, תוך הקפדה על כשירות המנחים/ות וביסוס הגישה החינוכית.

לתפיסתנו (המבוססת מחקרית), החינוך המניעתי צריך להתחיל כבר בגילי הגן ולהימשך עד התיכון, לפי 5 קבוצות גיל, כאשר התכנים ואופי הפעילות יותאם לשלב בו נמצאים הילדות והילדים. להלן פירוט הדגשים עבור כל קבוצת גיל:

א. **גילי גן:** בגילים אלו ניתן להטמיע שפה חדשה שעשויה למנוע פגיעה מינית או לעצור אותן באמצעות דיווח כבר בגיל צעיר. ככל שהחשיפה של הפגיעה תעשה בשלב מוקדם יותר כך פוטנציאל ההחלמה גדל. בנוסף, בגילי הגן ישנו פוטנציאל השפעה גדול גם על הבית (הורים, משפחה) וקיום פעילות בנושא זה עשוי לגייס את הגננות וצוות הסייעות להקדיש יותר תשומת לב לנושא. ניתן לחייב לקיים סדנת "מרחב בטוח" לכל ילדי/ות גני החובה בישראל.

ב. **יסודי א'-ג':** הכניסה לבית ספר היסודי ותחילת המעבר מילדות לבגרות מהווה שלב משמעותי לעבודת התערבות חינוכית. המשך מהלך הטמעת "המרחב הבטוח", תוך יצירת האפשרות לדווח ולקבל מענה מותאם במקרה של פגיעה, עשוי לסייע בהפחתת מקרי האלימות המינית, לצד חשיפה וטיפול מוקדם שעשויים להפחית, כאמור, את השלכות הטראומה.

ג. **יסודי ד'-ו':** על-פי הספרות המחקרית, גיל 10 הוא הגיל הממוצע שבו מתחיל גיל ההתבגרות, שכולל התפתחות פיסיולוגית מואצת, התפתחותו של עניין ותשוקה רומנטית ותחילת התעצבותה של הזהות המינית והמגדרית. בגילים אלו מתחילה חשיפה נרחבת לפורנוגרפיה ולתכנים מיניים לא מותאמים, כך שיש צורך בתיווך המבוגרים כבר בשלב זה.

ד. **חטיבת בנינים:** תקופה זו של שנות ההתבגרות המוקדמות מאופיינת בתחילת יצירת הקשרים הזוגיים והמיניים המשמעותיים, חשיפה מוגברת לפורנוגרפיה ובתחילתו של תהליך גיבוש ההערכה העצמית. מאפיינים אלה מבטאים את הקריטיות שבמפגש חינוכי תדיר סביב נושא המגדר, המיניות והפגיעה המינית בגילאים הללו. יש בכוחן של סדנאות מניעה שכוללות מתן כלים ביקורתיים לניתוח המציאות להביא לירידה בצריכת תכנים פורנוגרפיים וכן להעלות את הערך והדימוי העצמי, מה שעשוי לתרום בכינון מיניות בריאה ומטיבה בקרב נערים ונערות כאחד.

ה. **תיכון:** מחקרים מצביעים על כך שגילי התיכון, 16-18, מהווים שיא ללקיחת סיכונים במהלך גיל ההתבגרות דוגמת צריכת אלכוהול וסמים, התנסות במין מזדמן או מרובה פרטנרים, תפיסת טרמפים, נסיעה מהירה בכבישים וכיו"ב. לאור זאת, יש לשים דגש על יצירת שיח מניעתי בגילאים הללו תוך התמקדות ביצירת אחריות סביבתית, וכן בפיתוח תרבות של שומרי סף, אשר נמצאה אפקטיבית מאוד בצמצום אלימות מינית.

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים

פרק זה כולל שני חלקים: מענים טיפוליים ושיקומיים לנפגעי/ות תקיפה מינית (באחריות משרד הרווחה), והטרדה מינית בעבודה (באחריות משרד העבודה).

1 מענים טיפוליים ושיקומיים

רקע:¹

פגיעה מינית, בין שהתרחשה בילדות ובין שהתרחשה בבגרות, מקושרת לשורה ארוכה של השלכות בכל תחומי החיים – נפשית, בריאותית, בינאישית, כלכלית (תעסוקתית) ועוד.

נשים וגברים שעברו **אונס או פגיעה מינית בבגרות**, נמצאים בסיכון גבוה מאוד לפתח הפרעת עקה בתר-חבלתית (Post-Traumatic Stress Disorder, PTSD). כ-94% מהנשים שעברו אונס בבגרותן, יחוו סימפטומים של הפרעת דחק חריפה בשבועיים שלאחר הפגיעה. אונס הוא האירוע הטראומטי הבודד שהסיכון לפתח PTSD בעקבותיו נמצא כגבוה ביותר (בהשוואה לאירועים טראומטיים אחרים דוגמת תאונה, אסון טבע, מלחמה או שוד). ההערכה היא שכ-50% מהנשים שחו אונס בבגרות יפתחו PTSD במהלך חייהן, בעקבות האונס.

הפגיעה, מעשה ידי אדם – ולרוב, אדם מוכר ואף קרוב, גורמות לערעור תחושות האמון והשליטה. בצירוף התפיסה החברתית, שעודה נוטה להאשים את הנפגעת/ת ומתקשה להכיר בסבלו/ה, נוצרות בושה, אשמה ורצון בהסתרה, שמעודדות בתורן את ה-PTSD.

פגיעה מינית בילדות, שלדאבוננו הינה תופעה נפוצה,² מקושרת למגוון רחב של נזקים נפשיים ולפוסט-טראומה מורכבת (Complex-PTSD). תסמונת זו כוללת בתוכה, מעבר לתסמיני הליבה של PTSD "רגיל", שלושה אשכולות של סימפטומים נלווים: קשיים בוויסות הרגשי וההתנהגותי, תפיסה עצמית שלילית מתמשכת, וקשיים במערכות יחסים. הנפגעים/ות סובלים מסיכון מוגבר לפתח פסיכופתולוגיה משמעותית, ובכלל זאת מחשבות חוזרות וחורדניות על אודות הפגיעה, בעותי לילה, פלאשבקים, קהות רגשית, עוררות מוגברת וכן מצבי ניתוק ודיסאסוציאציה (במופע הקיצוני, אישיות מרובת – "פיצול אישיות").

חלק משמעותי מהנפגעים/ות יסבלו מהפרעות פסיכיאטריות כמו דיכאון, הפרעות דיסוציאטיביות, הפרעות חרדה, וקשיים בוויסות הרגשי וההתנהגותי שיכולים להתבטא בפגיעות עצמיות חוזרות, בהפרעות אכילה ובשימוש באלכוהול ובסמים כדרך להרגעה-עצמית, מיסוך המציאות הכואבת או כביטוי לתחושות האשמה והשנאה העצמית הנפוצות בקרבם/ן. לצד ביטויים התנהגותיים אלה קיימות תחושות בושה, אשמה, שונות גמורה וקושי ניכר ביצירת אמון וקשר עם האחר.

היסטוריה של התעללות מינית בילדות קשורה לסיכון מוגבר של עד פי 10 יותר לניסיונות אבדניים. בנוסף, שליש עד שני שליש מהנפגעים/ות בילדות יעברו פגיעה מינית חוזרת על ידי פוגעים אחרים (רה-ויקטימיזציה) בהמשך החיים.

1 סקירה זאת מתבססת על: ענבל ברנר, "פגיעה מינית ובריאות הנפש", הנזקים הסמויים מן העין: השלכות כלכליות ובריאותיות של פגיעה מינית – דוח איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית לשנת 2017.

סימוכין לנתונים המובאים במסגרת הסקירה ניתן למצוא במאמר זה, ו/או אצל צוות איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית.

2 להרחבה – ראו פרק המבוא של מסמך זה.

מענים טיפוליים הפועלים תחת משרד הרווחה

משרד הרווחה מפעיל מספר מסגרות ייעודיות לנפגעי/ות אלימות מינית בתחום בריאות הנפש, אשר, בצירוף מענים מסוימים שבאחריות משרד הבריאות, אמורים לספק רצף טיפולי לצרכים ושלבים שונים. עם זאת, כפי שנראה, רצף המענים הקיים כיום כולל חורים ולאקוונות, שמותירים נפגעות ונפגעים רבים ללא מענה.

להלן, מיפוי בסיסי של המענים הפועלים במסגרת המשרד:

מענים מידיים: המשרד תומך ב-9 מרכזי הסיוע המאוגדים תחת איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, כמו גם בשתי עמותות נוספות ובקו סיוע עירוני (באילת). סך התמיכה במרכזי הסיוע עומד על כ-25% מתקציבם.

מענים טיפוליים וסיוע בקהילה: בנוסף לתמיכה במרכזי הסיוע, המעניקים סיוע, תמיכה וליווי לאורך זמן, מפעיל המשרד שבעה מרכזים רב-תחומיים לטיפול בפגיעה מינית, וכן 47 יחידות טיפול בלשכות הרווחה העירוניות המתמחות בפגיעה מינית. בנוסף, תומך המשרד בפעילות עמותות שק"ל, המציעה טיפול ממוקד טראומה מינית עבור נפגעים/ות עם צרכים מיוחדים.

מענים אשפוזיים: המשרד מפעיל את "בית אלה", חלופת אשפוז פסיכיאטרי ייעודית לנפגעות

מענים שיקומיים: המרכזים הרב-תחומיים בחיפה ובראשון לציון מפעילים תוכנית שיקום תעסוקתי במטרה לשלב נפגעים/ות בשוק העבודה. בנוסף, פועלות בישראל מסגרות דיור שיקומיות מעטות, אך רובן נמצאות תחת משרד הבריאות.

מענים ייעודיים לקטינים/ות: המשרד שותף בהפעלת 8 מרכזי ההגנה ("בית לין") הפועלים בישראל, וכן מפעיל 20 מרכזי טיפול נפשי ייעודיים לילדים/ות נפגעי תקיפה מינית (במסגרת המרכזים הרב-תחומיים או לשכות הרווחה).

המלצות:

1. מניעת קריסה כלכלית של מרכזי הסיוע

בשנים האחרונות חל גידול של עשרות אחוזים במספר הפניות המטופלות במרכזי הסיוע - אך תקציב המרכזים לא גדל בהתאם. יתרה מכך - באותה התקופה מספר העמותות ביניהן מתחלקת התמיכה גדל מ-9 ל-12, כך שהתקציב היחסי של כל עמותה קטן. בשנת 2019, בהיעדר תקציב מדינה, התקבלו רק התמיכות שבבסיס התקציב - בסך 6 מיליון ש"ח - בעוד התוספות, בסך 2 מיליון ש"ח, נחתכו. מצב זה הוביל לפגיעה ממשית במשאבים שעומדים לרשות מרכזי הסיוע במימוש תפקידם - לסייע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית.

מרכזי הסיוע, שהגיעו לשנת 2020 במצב שביר במיוחד, ספגו זעזוע נוסף: משבר הקורונה הביא לירידה דרמטית בתרומות למרכזים, המהוות את חלקו העיקרי של תקציב הפעילות. זאת, שעה שהאלימות המינית בבתים משתוללת, והצורך בשירותי המרכזים גדול מתמיד.

סכנת קריסה גדולה במיוחד מרחפת מעל מרכזי הסיוע בפריפריה, הסובלים מאיתנות כלכלית נמוכה במרכז הארץ. מצב זה מאיים כמובן על יכולת המרכזים להבטיח את מתן הסיוע גם בהמשך.

על כן, יש לעגן את תקציב התמיכות בבסיס התקציב בסכום של 12 מיליון ₪.

2. הרחבת קיבולת הטיפולים של המרכזים הרב-תחומיים ויחידות הטיפול העירוניות

בשנים האחרונות השקיע משרד הרווחה מאמץ מבורך בפתיחת עשרות יחידות טיפוליות ייעודיות לפגיעה מינית בלשכות רווחה עירוניות המיועדות לטיפול במי שעברו פגיעה מינית. עם זאת, במרכזים הרב תחומיים ובחלק גדול מהיחידות קיימות רשימות המתנה ארוכות לקבלת טיפול.

במרכזים וביחידות טיפוליים רבים, ההמתנה עומדת על כשנה, ובחלקן אף קרוב לשנתיים (!) לקביעת טיפול (ולעיתים אף לקביעת אינטייק טיפולי, לקביעת ההתאמה). במהלך פרק זמן ממושך זה המצב של הפונים/ות לטיפול עלול להתדרדר באופן משמעותי, עד כדי קריסה נפשית.

יצוין כי בעקבות משבר הקורונה, מרבית היחידות חדלו לבצע אינטייקים לקליטת מטופלות חדשות, כך שצפוי צוואר בקבוק משמעותי בקבלה לטיפול – שיחמיר את המצב החמור גם כך.

משך, ישנו צורך להעריך את משך ההמתנה הממוצע לכל מרכז ויחידה, ולהרחיב את התקינה כך שזמן ההמתנה הממוצע לטיפול לא יעלה על חודש ימים. מדי שלוש שנים, יש לחדש את הבדיקה ולהרחיב את התקנים בהתאם.

3. הגדרת יחידות טיפול אזוריות

בהינתן עומס פניות רב, חלק מיחידות הטיפול בלשכות הרווחה העירוניות מתעדפות את תושבי/ות העיר (בבחינת עיקרון "עניי עירך קודמים"), כך שנפגעים/ות המתגוררים ביישובים סמוכים בהם לא קיימת יחידת טיפול נאלצים להסתמך על רצונן הטוב של מנהלות היחידה, ותלויים בגמישות ובנכונות היחידות לקבלם לטיפול. כך, נוצר מצב בלתי מתקבל על הדעת של אפליית תושבי/ות יישובים קטנים.

לכן, **יש להגדיר יחידות טיפול אזוריות (ולא עירוניות)**, אשר יבטיחו גישה שווה לקבלת טיפול בפגיעה מינית.

4. סטנדרטיזציה בהכשרת המטפלים/ות

כיום קיימים פערים משמעותיים ברמת ההתמחות התיאורטית והמעשית של המטפלים/ות ביחידות הטיפול השונות, אשר משפיעים על רמת ואיכות הטיפול שמקבלים הנפגעים/ות.

יתרה מכך – בפועל, נפגעים ונפגעות מגיעים למגוון טיפולים נפשיים, הן ציבוריים והן פרטיים, ולא רק לטיפולים ייעודיים. למעשה, לנוכח היקפיה הנרחבים של תופעת הפגיעה המינית והמצוקה הנפשית המקושרת אליה, כל מטפלת/ת נפשית צפוי לעבוד בשלב מסוים עם נפגעים ונפגעות. עם זאת, גם כיום בוגרי עו"ס ועבודה סוציאלית קלינית אינם מחויבים בקורס ייעודי בנושא.

לכן, יש לקבוע קריטריונים ברורים להכשרת המטפלים/ות בנפגעים ונפגעות מטעם הרווחה. במסגרת זאת, יש לעבוד מול מוסדות ההשכלה הגבוהה ובתי הספר המתקדמים להכשרה, בכדי לגבש תוכניות לימוד והשתלמויות מתאימות.

בנוסף, יש להכניס לקירקולום של לימודי העבודה סוציאלית והפסיכולוגיה קורסי חובה בנוגע לטראומה מינית ולטיפול בה, בכדי להבטיח את הרמה המקצועית של מטפלי/ות העתיד.

5. הבטחת מתן טיפול מותאם לנפגעים/ות מכל סוגי הקבוצות בחברה הישראלית

כיום רבות מהיחידות אינן עוסקות בטיפול בגברים שעברו פגיעה מינית, כך שהמענה שניתן הוא חלקי בלבד. יש להבטיח כי היחידות הטיפוליות כשירות ומעניקות טיפול גם לגברים נפגעים, וכן לוודא התאמה תרבותית לקבוצות שונות בחברה הישראלית (דוברי/ות ערבית, חרדים, עולות חדשות) גם ביישובים מעורבים.

6. הקמת חלופות אשפוז ייעודיות נוספות לנפגעי/ת תקיפה מינית

חלופה אשפוזית היא מענה קריטי במיוחד, שנועד לשרת נפגעים ונפגעות במצב חירום: כאשר התפקוד היומיומי נפגע לחלוטין כתוצאה מן הפגיעה, ויש צורך בייצוב המצב הנפשי והסימפטומים הפוסט-טראומטיים, באופן שלא ניתן לקיים עוד בטיפול בקהילה. היא מספקת שירות ייחודי, שלא ניתן לקבל באף מסגרת אחרת, תוך שמירה על מסגרת ביתית נעימה ומכבדת, ביחס לאשפוז במחלקה פסיכיאטרית.

חרף חשיבותה העצומה למי שנמצאים/ות במצב חירום, בישראל פועלת כיום רק חלופת אשפוז ייעודית אחת – בית אלה, הפועל באיזור השרון ומספק מענה לעד 12 נשים ברגע נתון. לבית אלה קיימת רשימת המתנה ארוכה, כאשר בדרך טבע רבות מהממתנות מגיעות בסופו של דבר לאשפוז, שלו חסרונות רבים מוסכמים ביחס לחלופה זאת. בנוסף, בהיותה מסגרת יחידה, הקבלה דורשת עמידה בתנאים רבים, כך שכלל שהנפגעת סובלת מקשיים רבים יותר, כך קטן הסיכוי שתמצא מתאימה. כך, למשל, אחד מהתנאים הוא קיומה של מסגרת טיפולית בקהילה אף כי כאמור, השתלבות במסגרת טיפולית אינה מובנית מאליה, ותלויה גם ברשימות המתנה הארוכות. תנאי זה פוגע באופן מיוחד בנפגעות הנמצאות במצבי קצה, אשר זקוקות למענה זה באופן אקוטי.

על כן, מומלץ להקים 5 חלופות אשפוז נוספות לנשים נפגעות תקיפה מינית, וחלופת אשפוז ייעודית לגברים נפגעי תקיפה מינית, על פי העקרונות הבאים:

- א. **פיזור גיאוגרפי והתאמה תרבותית:** יש להקים יחידות חלופות אשפוז באיזור הצפון, הדרום וירושלים, וכן יחידה המספקת מענה בשפה הערבית ויחידה המותאמת לציבור הדתי והחרדי. במידת האפשר, רצוי לשלב נשות צוות דוברות רוסית ואמהרית.
- ב. **יצירת התמחויות וגמישות בקריטריונים בין חלופות האשפוז.** עם פתיחת חלופות האשפוז הנוספות, יש לדאוג להתמחויות בסוגיות כמו הפרעות אכילה, התמודדות עם התמכרות או היעדר מקום מגורים קבוע – כולן, לצערנו, מקושרות לפגיעה מינית.
- ג. **הקמה מיידית של חלופת אשפוז המיועדת לגברים.** כיום לא קיימת אף חלופת אשפוז לגברים נפגעי תקיפה מינית.

7. הקמת מסגרות דיור בקהילה לצעירות חסרות עורף משפחתי שעברו פגיעה מינית

במסגרת תוכנית יתד, מפעיל המשרד מספר תוכניות דיור לצעירות ולצעירים חסרי עורף משפחתי – בעיקר יוצאות תוכניות ההשמה החוץ-ביתיות.

בשל העובדה שרבות מהצעירות הנ"ל הינן נפגעות תקיפה מינית (במשפחה, במשפחת האומנה וכו') יש צורך בהקצאת מעני דיור ייעודיים בקהילה עבורן. זאת, כאשר מצבי הקיצון המאפיינים קבוצה זאת מגדילים את הסיכון לפגיעה חוזרת, ולהתדרדרות מצבן.

יש צורך ספציפי בהקמת מסגרות דומות לנפגעות ולנפגעים מעל גיל 26 במצבי קצה, ובפרט מהחברה הערבית והחרדית. אלו נחשבים מבוגרים מדי עבור התוכניות הקיימות, אך לא מצליחים להחזיק מעמד ללא המסגרות, ומוצאים עצמם ללא בית – וכמובן, חשופים לפגיעה חוזרת.

8. פיתוח מעני שיקום תעסוקתי

השלכות פוסט טראומה מורכבת, המאפיינות פגיעה מינית בילדות, עלולות להקשות על נפגעות להשתלב בשוק העבודה באופן שתואם את כישוריהן והשכלתן.

מסיבה זאת, משרד הרווחה מספק מעני שיקום תעסוקתי לנפגעים/ות במסגרת מרכזי הטיפול הרב תחומיים, אשר

מספקים מענה למספר מוגבל מאוד של מטופלים/ות בכל רגע נתון. לעומת זאת, שירותי סל השיקום (תחת משרד הבריאות), שאמורים לתת מענה לציבור רחב יותר של נפגעים/ות, מותנים בזכאות לקצבת נכות מהביטוח הלאומי. עם זאת, רבות מהן נרתעות מקבלת התיוג של "נכות נפשית" על ידי ביטוח לאומי, ולכן אינן מקבלות את השיקום התעסוקתי שלו הן זקוקות.

על משרד הרוחה לפתח מערכת שיקום מתאימה לנפגעי ולנפגעות תקיפה מינית, בדגש על השתלבות בשוק העבודה, וזאת מבלי שיצטרכו לעבור דרך ביטוח לאומי. ישנו צורך בתוכנית שתספק מעטפת טיפולית וליווי בתהליך הקליטה במקום העבודה.

2

הטרדה מינית בעבודה

רקע:

החוק למניעת הטרדה מינית תשנ"ח-1998 מטיל חובות מיוחדות על מעסיקים ועל מקומות עבודה, ובכלל זאת מינוי אחראית למניעת הטרדה מינית במקום העבודה. זאת, נוכח ההכרה וההבנה כי הטרדה מינית במקומות עבודה הינה תופעה נפוצה למדי בעלת מאפיינים ייחודיים והשלכות רחבות הדורשות התמודדות ומענים ספציפיים. עם זאת, עדין מדובר בתופעה שלרוב אינה מדווחת ושרק מיעוט המקרים מתוכה מגיע לכדי תלונה לאחראית.

סקר שערכה הרשות לקידום מעמד האישה באוגוסט 2018 העלה כי למעלה ממחצית מהנשים וחמישית מהגברים עברו הטרדה מינית. 60% מהנשים הוסיפו כי חוו את הטרדה המינית במקום העבודה או בצבא, כאשר ב-44% מהמקרים הגורם המטריד היה מי שמעמדו במקום העבודה גבוה יותר. בנוסף רק 5% מהמוטרדות והמוטרדים בחרו להגיש תלונה לגורם מוסמך בנושא.

פעמים רבות, העובדת שהוטרדה נפלטת בסופו של יום ממקום העבודה. בנוסף לפגיעה הנפשית והכלכלית הקשה שנגרמת לה, נגרמים נזקים כלכליים למשק כולו. בשנת 2012 פרסם התמ"ת (כשמו דאז) סקר, לפיו מעל 20% מהנשים שהוטרדו דיווחו על ירידה בפיריון העבודה, מעל 8% נעדרו מן העבודה למספר ימים בעקבות הטרדה, ומעל 9% הפסיקו את עבודתן; מתוך אלו האחרונות, 11% לא חיפשו מקום עבודה חלופי כתוצאה מההטרדה שעברו, ולשאר הנשים החיפוש ארך בממוצע 4.4 חודשים. לאור הנתונים האלו, הוערך כי ממוצע אובדן התוצר השנתי בגין פגיעה בעובדת אחת עומד על 13,500 ש"ח, שמצטברים לפגיעה של כמיליארד ש"ח בתוצר הלאומי השנתי.

דיווח על הטרדה מינית במקום העבודה מעמיד את הנשים המתלוננות מול סבך אתגרים מורכב תמיד, ובפרט כאשר מדובר בנשים ערביות - המתמודדות עם שוק עבודה שמקשה על השתלבותן המלאה בלאו הכי, וסכנת האבטלה מרחפת מעל ראשן תדיר: על אף ששיעור הנשים הערביות שזכאיות לתעודת בגרות גבוה מזה של הגברים הערבים, גם במגמות ריאליות, ושיעור בעלות התואר האקדמי בקרבן כמעט כפול מזה של גברים ערבים - שיעור התעסוקה של נשים ערביות עומד על 28.4% בלבד - פחות מחצי משיעור התעסוקה של גברים ערבים.

קווים נוספים לדמותו של הקושי ניתן לראות באופי מקומות העבודה בחברה הערבית, המקשים על אישה שהוטרדה לדווח ולהסתכן באובדן מקום עבודתה. כך, למשל, מקומות העבודה בחברה הערבית - בין אם מדובר ברשויות המקומיות (המעסיק הגדול ביותר) ובין אם בעסקים פרטיים, מתאפיינים בקשרים חברתיים ומשפחתיים מסועפים. במסגרת הוראות החוק למניעת הטרדה מינית, מחויבים מעסיקים לנקוט בצעדים שונים למניעת הטרדה מינית

המלצות:

1. חובת הכשרה לאחראיות למניעת הטרדה מינית בגופים מדינתיים

כיום החוק והתקנות אינן מחייבות מתן הכשרה לאחראיו למניעת הטרדה מינית – זאת, חרף מורכבותו ועדינותו של התפקיד.

על כן, יש לקבוע חובת הכשרות לאחראיות למניעת הטרדה מינית בגופים מדינתיים לרבות משרדי ממשלה, חברות ממשלתיות, תאגידי ציבורים וכלל הגופים המתקצבים או נתמכים על ידי המדינה, כפי הקבוע במוסדות להשכלה גבוהה ובכוחות הבטחון.

בנוסף, מומלץ כי בכל מקום בו יחויבו ארגון להכשיר את האחראית למניעת הטרדה מינית, תינתן אופציה לעבור הכשרה זו בשפה הערבית (ובמידת הצורך בשפות נוספות).

2. פיקוח על חברות ציבוריות: חובת דיווח על מקרי הטרדה מינית

נכון להיום אין דרישה מחברות ציבוריות לפרסם דיווחים על אירועי הטרדה מינית שהתרחשו אצלן, גם לא כשהתלונות הן נגד מנהלים בכירים. מצב דברים זה, מסייע בפועל להשתיק אירועים של הטרדה מינית וכן מונע מציבור המשקיעים לבחון את אופיו של התאגיד, דרכי התנהלותו והליכי הממשל התאגידי שבו.

משכך, מומלץ לחייב את רשות ניירות ערך לדרוש מחברות ציבוריות דיווחים על אירועי הטרדה מינית שהתרחשו בחברה וכיצד הם טופלו כמו גם דיווח על זהות האחראית למניעת הטרדה מינית ופעולות המניעה שביצעה החברה בכל תקופה.

3. פיקוח על עמותות

הכללת שאלות על זהות האחראית למניעת הטרדה מינית בעמותה והאם עברה הכשרה, כחלק מהטפסים והשאלונים לקבלת אישור על ניהול תקין מרשם העמותות.

4. אכיפה מוגברת של חובות המעסיק/ה על פי החוק למניעת הטרדה מינית

ביצוע אכיפה מוגברת ואפקטיבית על ידי משרד העבודה והרווחה והשירותים החברתיים על מילוי חובות המעסיק/ה ע"פ החוק למניעת הטרדה מינית (ובכלל זאת, פרסום תקנון למניעת הטרדה מינית במקום העבודה ומינוי אחראית למניעת הטרדה מינית).

5. מתן תמריצים לקידום פעולות מניעה אפקטיביות

הקוד הוולנטרי למניעת הטרדה מינית הוא "קוד מרצון" למניעת הטרדה מינית אשר פותח על ידי האיגוד ומכון התקנים במימון משרד הכלכלה ומתוך מטרה לצמצם את התופעה ולתת מענה לפערים ולצרכים בין לשון החוק למציאות בשטח. הקוד נשען על החוק למניעת הטרדה מינית, אולם מרחיב ומתרגם אותו להנחיות ברורות ושימויות

יותר, במטרה להוביל להתמודדות אפקטיבית עם התופעה. עם זאת, חרף היותו פרי יוזמה ממשלתית, עד היום לא הוסדרה רגולציה המחייבת או מעודדת את יישומו.

בכדי לעודד מעסיקים לאמץ את הקוד הוולונטרי ולקדם מניעה וטיפול אפקטיביים בארגון, מומלץ לתת תמריצים רגולטוריים בדמות ניקוד במכרזים ממשלתיים לחברות שיאמצו את הקוד. באופן ספציפי, יש לפעול להטמעתו בתוך ארגונים ממשלתיים, עירוניים וציבוריים. זאת, כדי לקדם סביבת עבודה מוגנת ובטוחה עבור העובדות והעובדים.

משרד הבריאות

בשל השלכות הנרחבות של פגיעה מינית על בריאות הנפש והגוף, משרד הבריאות מספק ומתמודד עם צרכי נפגעים/ות במגוון תחומים. לשם נוחות הקריאה, פרק זה יחולק לשלושה חלקים: בריאות הנפש, שירותי רפואה כלליים ומענים חירומיים (החדרים האקוטיים).

מענים טיפוליים ושיקומיים הפועלים תחת משרד הבריאות

1. **מענים חירומיים:** המשרד מפעיל חדרים אקוטיים (חדרי "מיון" לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית) בחמישה בתי חולים בישראל.
2. **מענים טיפוליים בקהילה:** המשרד אחראי על מרכז לוטם לטיפול בטראומה מינית, אשר פועל בבית החולים איכילוב; על מרפאות בריאות הנפש, ובכלל זאת מרפאות עם התמחות בפגיעה מינית; ועל הסדרי קופות החולים עם מטפלים/ות עצמאיים/ות (בהשתתפות עצמית של המבוטחים/ות).
3. **מענים אשפוזיים:** המשרד אחראי על בתי החולים הפסיכיאטריים, במסגרתם פועלים מערכי טראומה מינית ומיטות אשפוז ייעודיות לנפגעי/ות תקיפה מינית, וכן מערכי הפרעות אכילה (אשר שיעור גבוה מהמאושפזות בהן עברו פגיעה מינית).
4. **מענים שיקומיים:** המשרד אחראי על מספר מסגרות דיור ותעסוקה שיקומיות, במסגרת שירותי סל שיקום לנפגעות הזכאיות לכך מביטוח לאומי.
5. **מענים ייעודיים לקטנים/ות:** המשרד שותף בהפעלת 8 מרכזי ההגנה ("בית לין") הפועלים בישראל.

1 פגיעה מינית במערכת בריאות הנפש

רקע:

פגיעה מינית היא אירוע טראומתי ביו-פסיכופיזיולוגי המהווה נטל משמעותי על הגוף, והיא מקושרת למגוון פסיכופתולוגיות משמעותיות. **אונס ופגיעה מינית בבגרות** מקושרים לפיתוח פוסט-טראומה יותר מכל אירוע טראומטי אחר. **פגיעה מינית בילדות**, מקושרת למגוון רחב של נזקים נפשיים ולפוסט-טראומה מורכבת (Complex-PTSD), ובכלל זאת מחשבות חוזרות וחורדניות על אודות הפגיעה, בעותי לילה, פלאשבקים, קהות רגשית, עוררות מוגברת וכן מצבי ניתוק ודיסאסוציאציה (במופע הקיצוני, אישיות מרובות - "פיצול אישיות").

פגיעה מינית בילדות מקושרת לקשת של הפרעות פסיכיאטריות כגון דיכאון, הפרעות דיסוציאטיביות, הפרעות חרדה, וקשיים בויסות הרגשי וההתנהגותי שיכולים להתבטא בפגיעות עצמיות חוזרות, בהפרעות אכילה ובשימוש באלכוהול ובסמים כדרך להרגעה-עצמית, וכן לסיכון מוגבר פי 10 לנסיגות אובדניים¹.

שיעור ניכר מהנשים הסובלות מהפרעות אכילה עברו פגיעה מינית בילדות, כאשר מחקרים מסוימים מצאו ששיעורן מגיע לכ-80%. הרעבה עצמית ובולמיה משמשות כאסטרטגיית התמודדות עם הקשיים שנגרמים לנפגעות התעללות מינית בילדות, בהם הערכה עצמית נמוכה, אשמה, שנאה עצמית, חוסר אונים והיעדר שליטה.

1 לקריאה נוספת: עמוד 27 במסמך זה (רקע: השלכות נפשיות של פגיעה מינית ומענים טיפוליים ושיקומיים), וכן: ענבל ברנר, "פגיעה מינית ובריאות הנפש", הנזקים הסמויים מן העין: השלכות כלכליות ובריאותיות של פגיעה מינית - דוח איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית לשנת 2017.

פגיעה מינית במערכת בריאות הנפש הישראלית

בקרב מטופלים/ות בשירותי בריאות הנפש קיימת שכיחות גבוהה של היסטוריית פגיעה מינית, בשיעור של עד 70% מהמטופלים/ות. על אף השכיחות הגבוהה, הקשרים ההדוקים בין היסטוריה של טראומה מינית לבין תחלואה נפשית, וקיומם של טיפולים ייעודיים ומבוססי ראיות לטראומה מינית, קיים תת אבחון ותת זיהוי של נפגעות טראומה מינית בקרב צרכניות שירותי בריאות הנפש בישראל. כמו כן קיימים חסרים משמעותיים של מענים טיפוליים מותאמים לאוכלוסייה זו.

הנושא אינו מוגדר כחובה בתוכניות הלימודים וההכשרה במקצועות בריאות הנפש: פסיכיאטריה, פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, סיעוד פסיכיאטרי וטיפול בהבעה ויצירה. מטפלים ומטפלות רבים מביעים חשש מהתמודדות עם הנושא ועם התשאול והטיפול, משום שהם חשים שאין בידם די כלים לשם כך.

בשל המחסור בידע, בהכשרה ובכלים של צוותים טיפוליים, ניתן, פעמים רבות, אבחון שגוי. כך למשל נמצא כי הפרעות דיסוציאטיביות, הקשורות קשר הדוק להיסטוריה של טראומה, ולטראומה מינית באופן ספציפי, סובלות מתת אבחון משמעותי. לעתים קרובות הטיפול הניתן כנגזרת של האבחון השגוי הוא חלקי או חסר במקרה הטוב, ועלול להזיק במקרה הרע. רבים מהמטופלים ומהמטופלות הסובלים מהפרעות פוסט טראומתיות מורכבות ומהפרעות דיסוציאטיביות נמצאים שנים רבות בטיפול מערכת בריאות הנפש, מקבלים אבחנות שונות ואינן מגיבים לטיפול התרופתי הייעודי או לפסיכותרפיה, משום שלא בוצע אבחון נכון.

כיום פועלות בישראל מספר מחלקות אשפוז פסיכיאטריות ייעודיות לטיפול בנפגעות ובנפגעי תקיפה מינית, אך אלו סובלות מהיעדר הסדרה תקציבית שמאיימת על המשך קיומן. בנוסף, לנוכח השכיחות הגבוהה של נפגעות ונפגעים בכלל יחידות האשפוז הפסיכיאטרי, ישנו צורך בפיתוח מודל מיועד טראומה מינית לכלל מערך האשפוז הפסיכיאטרי בישראל, כפי שיפורט בהמלצות.

המלצות:

1. פיתוח הליכי תשאול מותאמים לבירור היסטוריה של פגיעה מינית בעת הפנייה לקבלת שירותים בבריאות הנפש או בעת הפנייה לאשפוז.

זאת, על ידי גיבוש הנחיות מקצועיות לתשאול אפקטיבי ורגיש דיו, שיועברו ויתורגלו בידי כל הצוותים המקצועיים הרלוונטיים. בהמשך, יש להחיות את תהליך קביעת התשאול כמדד איכות באשפוז פסיכיאטרי, ועל ידי כך להפוך אותו למחייב בכל קבלה לאשפוז במערכת הפסיכיאטרית.

2. פיתוח התמחות במקרים מורכבים של הפרעות פוסט טראומתיות מורכבות והפרעות דיסאסוציאטיביות מורכבות.

כיום קיימות לצערנו נפגעות שסובלות ממצבים מורכבים במיוחד (כגון DID - הפרעת אישיות דיסוציאטיבית), כאשר במערכת בריאות הנפש קיימים מומחים/ות בודדים, אם בכלל, שיוכלו לספק טיפול מתאים. תחום זה מחייב התעמקות והכשרה נוספים מצד צוותי בריאות הנפש.

3. תקינת מומחים/ות לטיפול בפגיעה מינית במרפאות בריאות הנפש

לפי הרישומים הזמינים באתר משרד הבריאות, מבין 867 המרפאות המופיעות, רק ב-11 (!) מצוין כי קיים/ת במרפאה מומחה/ית בטיפול בטראומה מינית. אף על פי שנראה שמדובר בדיווח חסר, הרי שהוא חושף בעיה עמוקה הן בהערכות המרפאות לקליטת נפגעים/ות, והן בהנגשת הידע לציבור הזקוק לו.

יש צורך להכשיר מומחים/ות ייעודיים לטיפול בנפגעי/ות תקיפה מינית בלפחות מחצית מן המרפאות, תוך התחשבות בפריסה גיאוגרפית והתאמה תרבותית. בנוסף, עם ההשמה, יש להנגיש את המידע ועל קיום המענה עבור נשים וגברים שזקוקים לו.

4. פיתוח מענים ייעודיים נוספים לנפגעי ולנפגעות טראומה מינית במסגרת מחלקות אשפוז פסיכיאטריות

המענים צריכים לכלול תוכניות התערבות ממוקדות והכשרה של צוות בתחום של טראומה מינית ודיסוציאציה. כיום מספר המיטות הייעודיות לנפגעות ולנפגעי טראומה מינית בפריסה ארצית במערכת האשפוז הפסיכיאטרי בישראל מועט יחסית, ורשימות ההמתנה לאשפוזים אלו ארוכות – כשמטבע הדברים, הפנייה לאשפוז חלה במצבי דה קומפנסציה או סיכון, שאינם מאפשרים המתנה זאת. כתוצאה מכך נאלצים הנפגעים/ות להתאשפז במחלקה פסיכיאטרית כללית, שבה לרוב צוותים מקצועיים חסרי הכשרה ייעודית בנושא טראומה מינית, ואף שיטות טיפוליות שמעצימות את הקושי במקום להביא להקלה.

5. הרחבת מסגרות אשפוז היום

כחלק מבניית רצף מענים, ישנו צורך בהול ביצירת מסגרות אשפוז יומי נוספות, בדומה למערך עוגן (לב השרון) שער מנשה וכפר שאול – איתנים. מחסור במקומות אשפוז יום לנפגעים/ות עלול להוביל להתדרדרות במצבם/ן הנפשי עד כדי צורך באשפוז מלא. במקביל, המחסור צפוי להוביל ל"פליטה" של נפגעים/ות שחל ייצוב מסוים במצבם/ן מאשפוז היום, אך ללא החזקה מתאימה גדל הסיכוי להתדרדרות מחודשת, שהמשכה באשפוזים חוזרים. לכן, שירות זה חייב להיות נגיש בכל רחבי הארץ, ובתקינה שהולמת את הצרכים בשטח.

6. הכשרת מסגרות השיקום לעבודה עם נפגעי/ות תקיפה מינית

כאמור, עד 70% מהמטופלות ומהמטופלים במסגרות בריאות הנפש הינן נפגעי/ות תקיפה מינית. עם זאת, המסגרות איתן התקשר משרד הבריאות לאספקת שירותי שיקום אינן מחויבות להכשיר את הצוותים המקצועיים שלהן בתחום הטראומה המינית.

בהתאם, בדיקה שערך איגוד מרכזי הסיוע בקרב מנהלי/ות המסגרות השיקומיות חשפה את גודל הלאקונה. כך, למשל, 76% מבין עשרות המנהלים/ות שנבדקו השיבו כי לא עברו הכשרה בתחום הטראומה המינית. 67% מבין המנהלים/ות העידו שאין להם את הידע המתאים להדריך את הצוותים כשאלו פונים אליהם בנושא.²

על כן, יש לחייב הכשרה על טראומה מינית בקרב צוותי השיקום, ובכלל זאת לקבוע מתווה שיחייב רענון ההכשרה מדי תקופה קבועה בחוק.

בנוסף, יש לאסוף מידע על שיעור הנפגעים/ות במסגרות השיקום השונות, וזאת בכדי להעריך נכונה את שיעורם/ן בקרב המסגרות הכלליות, ולבחון הקמת מסגרות שיקומיות ייעודיות בהתאם.

2 לתוצאות הבדיקה המלאה, ניתן לפנות לצוות איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית.

7. מערך הטיפול בהפרעות אכילה: פתיחת מחלקות משותפות להפרעות אכילה וטראומה מינית ואימוץ פרוטוקולים מיוחדים טראומה מינית

לנוכח השיעור הגבוה של נפגעות בקרב הסובלות מהפרעות אכילה, ובעוד ששיטות הטיפול הרווחות בהפרעות אכילה עלולות להזיק לנפגעות תקיפה מינית, יש לפעול להרחבת המודל למחלקות נוספות.

מערכי הטיפול ה"סטנדרטיים" בהפרעות אכילה יוצרים ניתוק מהזולת, ובמקרים רבים האכילה נכפית על המטופלות באמצעים כמו זונדה, קשירה וענישה. התערבות זו נוטלת מהמטופלות את כוחן ואת תחושת השליטה שלהן, הפגועה בלאו הכי, ולכן אינן מסייעות בהחלמתן. לעתים, צורות התערבות אלו אף משחזרות את הטראומה, ועלולות לדרדר את מצבן הנפשי והגופני של המטופלות הללו.

2 פגיעה מינית במערכת הבריאות הכללית

רקע:³

מחקרים מצאו כי פגיעה מינית גורמת לרמה גבוהה של דחק ועוררות ממושכים על המערכת הפיזיולוגית, פוגעת במערכת החיסונית, ולאורך זמן אף עלולה להשפיע על התפרצות מחלות אקוטיות ועל התפתחות מחלות כרוניות במהלך החיים.

הספרות המחקרית מתארת קשרים בין פגיעה מינית בילדות להתפתחות מחלות כרוניות מסוימות, אשר ביניהן ניתן למצוא הפרעות במערכת העיכול, סוכרת, סרטן, כאב כרוני, וכן בעיות בתחום הגניקולוגיה, סימפטומים של מצוקה נפשית ופיזית במהלך ההיריון והלידה, הריון בסיכון גבוה ולידות מכשירניות. בנוסף, שורדי ושורדות פגיעה מינית בילדות מדווחים על בעיות בתפקוד המיני.

המלצות:

1. חובת הכשרה בנושא טראומה מינית לכלל הצוותים הרפואיים

הטמעת תכנים בנוגע להשפעת הפגיעה על הבריאות הנפשית והגופנית, אינטראקציות אופייניות עם נפגעים/ות בטיפול וכלים לזיהוי ולהנגשת מענה מותאם.

תכנים אלו צריכים להיכנס לתוכנית הלימודים במוסדות הסייעות, הרפואה והפרא-רפואה בישראל – החל בלימודים האקדמאיים, דרך ההכשרה המקצועית וכלה בלימודי המשך.

באופן ספציפי, יש לדאוג כי מתמחים/ות בתחום רפואת משפחה, רפואת נשים ורפואת ילדים יעברו הכשרה מקיפה יותר בנושא.

3 סקירה זאת מתבססת על: שיר דפנה-תקוע, הילה לייבוויץ-דיאמנט ואנה פדואה, "פגיעה מינית והשלכותיה במערכת הבריאות", הנזקים הסמויים מן העין: השלכות כלכליות ובריאותיות של פגיעה מינית – דוח איגוד מרכזי הסייעות לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית לשנת 2017.

2. הקמת צוותים רב-תחומיים לטיפול ייעודי בנפגעים/ות בתוך מערכת הבריאות

יש להקים צוותים רב-מקצועיים רחבים הכוללים רופאים/ות, אחים/יות סיעודיים ועובדים/ות סוציאליים/ות אשר יתמחו בתחום הפגיעה המינית ובטיפול מיוחד טראומה מינית, לקראת הקמת מערך טיפול ייעודי לנפגעים/ות הזקוקים לכך.

בנוסף, ישנה חשיבות בהנגשת המידע בדבר רופאות ורופאים המתמחים בנושא, שיאפשר לנפגעים/ות עצמם/ן ולגורמי הטיפול בקהילה לפנות לטיפול במידת הצורך.

3. יצירת סטנדרט טיפולי שמקדם סביבה טיפולית מיועדת טראומה מינית

מטבע הדברים, צוותים רפואיים לא מזהים את כל הנפגעים/ות המקבלים טיפול ככאלו. הקפדה על סטנדרטים טיפוליים מסוימים תאפשר לנפגעים/ות לשמר את תחושת השליטה ותקטין את הסיכוי לטראומה חוזרת, אך תיטיב גם עם קהל "כללי". לדוגמה:

- אפשרות לנוכחות קרוב/ה בעת האנמנזה או הבדיקה
- הימנעות משאלות לא נחוצות בזמן הבדיקה הגופנית על המיטה
- מתן הסבר מקיף על מהות הבדיקה – סיבה, תהליך הבדיקה והציוד שבו ייעשה שימוש; בירור אם יש משהו שיכול להקל או להקשות; תזכורת לכך שניתן לעצור את הבדיקה בכל רגע.
- במידת האפשר, מתן אפשרות לבחור את תנוחת הבדיקה ולסייע בהפעלת המכשור (דוגמת בדיקה גניקולוגית)

4. הצגת דפי מידע, כתבות ואף סרטוני הסברה המתייחסים לתהליך הרפואי הצפוי בחדרי ההמתנה במרפאות ובחדרי המיון

צעד זה יחזק את תחושת השליטה של מטופלות במהלך ההליך הרפואי ויקל עליהן את ההיענות לטיפול.

5. פיתוח הליכי תשאול מותאמים לבירור היסטוריה של פגיעה מינית

התשאול חייב להיערך באופן אפקטיבי ורגיש דיו, ועל הצוות הרפואי להכיר מקורות תמיכה רלוונטיים.

6. רפואת שיניים מיועדת טראומה מינית

טיפול אצל רופאי/ות שיניים נתפס עבור חלק מהנפגעות כשיחזור של הטראומה המינית. עצם הישיבה בכיסא רופא השיניים, כאשר הרופא עומד מעל המטופלת והיא חשה חסרת שליטה כאשר הוא בודק את פיה, מעוררת אצל נפגעות חרדות קשים עד כדי חוסר יכולת לבוא ולקבל טיפול.

לפיכך, יש צורך קריטי בהכשרת רופאי/ות שיניים להבנת הסוגיות הרגישות ולמתן טיפול מיוחד טראומה מינית. יש לדאוג כי בכל קופות החולים הנותנות טיפולי שיניים בארץ יהיו רופאים/ות שעברו הכשרה, וכי המידע על התמחות זאת יהיה חשוף לציבור המבוטחים והמבוטחות.

3 טיפול חירומי - חדרים אקוטיים

רקע:

החדרים האקוטיים הם חדרי מיון לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית. מטרתם לספק טיפול רפואי חירומי לחבלות פיזיות (אם נגרמו במהלך התקיפה), טיפול מונע היריון ומחלות מין וכן איסוף ראיות לקיומה של התקיפה לשם יצירת "ערכת אונס", שתשמש כראייה פורנזית במקרה של הגשת תלונה נגד התוקף.

החדרים אמורים להיות מאוישים על ידי צוות רב-תחומי, הכולל עובדת סוציאלית, רופא/ה משפטית ואחות. עם זאת, על אף שמדובר בשירות חירום חיוני, רק 5 בתי חולים מפעילים חדרים אקוטיים (פוריה בטבריה, בני ציון בחיפה, וולפסון בחולון, הדסה עין כרם בירושלים וסורוקה בבאר שבע). פריסה מצומצמת זאת גורמת לכך שיש מי שזקוקים/ות לשירות בשעת חירום, אך הם נעדרים גישה אליו (כגון איזור השרון או אילת).

בנוסף, למרכזי הסיוע הגיעו במהלך השנים פניות בנוגע לבעיות שהתגלו במענים הניתנים בחדרים האקוטיים. בין היתר, בולטת העובדה שמשרד הבריאות מעולם לא פרסם נהלים אחידים ומחייבים לכלל החדרים האקוטיים - על אף שכבר לפני מספר שנים הצהיר על עריכת נהלים מסוג זה.

יצוין גם כי מנגד, ישנן נפגעות אשר אינן מעוניינות לקבל טיפול בחדר האקוטי, ומעדיפות לקבל טיפול במערכת הבריאות הכללית. לצד הדאגה לנגישות לכל הרוצה בכך, יש לאפשר לנפגעות ולנפגעים בחירה ביחס למקום קבלת הטיפול.

המלצות:

בשנת 2017 ערך איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית מחקר מיפוי על פעילות החדרים האקוטיים. המלצות חלק זה מבוססות על ממצאיו.

1. הרחבת הפריסה של החדרים האקוטיים: הקמת חדרים נוספים

יש לדאוג שלכל נפגע/ת הזקוק/ה לשירות החירום תהיה גישה פשוטה ונוחה אליו. באופן ספציפי, יש להקים באופן מיידי חדרים אקוטיים באילת, באיזור השרון, בנהריה, בגליל המערבי ועוד - אשר חסרה בהם גישה לשירות. מומלץ מאוד להקים חדר אקוטי אף בבית החולים איכילוב, בשל גודל המטרופולין אותו הוא משרת.

2. הסדרת פעילות החדרים האקוטיים

כאמור, עד מועד כתיבת שורות אלו משרד הבריאות לא פרסם חוזר המסדיר את פעילות החדרים האקוטיים. בהמשך לכך, מומלץ להסדיר את הנהלים ביחס להפעלת החדרים, ובפרט לדאוג בהקדם להאחדת נוסחי השאלונים והטפסים ואופן איסוף הנתונים בכלל החדרים.

3. קביעת נוהל מחייב לשמירה על ערכות אונס

החדרים האקוטיים אמונים על איסוף של "ערכות אונס" – המכילות ראיות פורזניות מהתקיפה המינית (דוגמת תאי עור, שערות, דם, זרע וחומרים ביולוגיים אחרים).

בעקבות היעדר ההסדרה של פעילות החדרים האקוטיים, ואי בהירות ביחס לאחריות על שמירת הערכות, בעבר "נעלמו" עשרות ערכות אונס שנאספו מנפגעות. אל מרכזי הסיוע הגיעו מקרים של נשים שעברו תקיפה אלימה מאוד, אשר הראיות לה אבדו כלא היו מעולם. לאובדן (או השלכה מכוונת) של ערכת אונס ישנן השלכות הרסניות כלפי הנפגעות עצמן, וכלפי האינטרס הציבורי. בעקבות התערבות הועדה לקידום מעמד האישה בראשות ח"כ עאידה תומא-סלימאן ב-2018, הנחה משרד הבריאות את בתי החולים שלא לזרוק את הערכות עד גיבוש נוהל קבוע בנושא. בשל חשיבותן הקריטית של הערכות, יש לעגן נוהל מחייב לשמירת הערכות ללא הגבלת זמן, תוך הוראה מדויקת לגבי אופן שמירתן. בנוסף, מוצע כי מדי חצי שנה יערוך משרד הבריאות ביקורת על שמירת הערכות.

4. שיפור הכשרת צוותי החדרים האקוטיים

- יש ליצור רגולציה שתבטיח סטנדרט קבוע להכשרה הייעודית, בתדירות המותאמת לחילופי כוח האדם. בתוך כך:
- סטנדרטיזציה ורגולציה של ההכשרה הייעודית: הכשרה ייעודית על פגיעה מינית ומתן טיפול מיועד טראומה, בתדירות המתאימה לחילופי כוח אדם. באופן ספציפי, יש לדאוג למתן הכשרה לפתולוגים של המכון לרפואה משפטית.
 - צוות קבוע: שאיפה לצוות קבוע וייעודי למרכז, והכשרה ממוקדת גם למי שעובדת בכוננות בלבד.
 - כשירות תרבותית: הכשרה לטיפול באוכלוסיות שונות, למשל החברה החרדית, יוצאי אתיופיה והחברה הערבית.
 - הכשרת והוספת רופאות נשים נוספות כחלק מהצוות האקוטי באופן שיאפשר לנפגעות לבחור בין רופאה לרופא.
 - טיפול בנפגעים: התמקצעות במתן מענה מותאם לגברים נפגעים, המגיעים פעמים רבות ללא ליווי ממרכזי הסיוע.
 - הכשרה להבנת הצרכים של אוכלוסייה להט"בית וטרנסג'נדרית הסובלת מריבוי מצבי דיכוי, במיוחד במרכז האקוטי בוולפסון.
 - יש לדאוג לליווי נפשי לצוותים, ובכלל זאת – מתן הדרכה חיצונית וסדנאות חוסן לצוותים.

5. הנגשת המידע לנפגעות:

- מידע על ההליך אותו הנפגעת עתידה לעבור, זכויותיה, חשיבות ההליך הפלילי והמשמעות של "ערכת אונס". מידע כתוב זה לא יחליף את מסירת המידע בעל פה בשיחה עם העו"סית.
- אספקת מזון ושתייה לנפגעות במהלך השהות בבית החולים.
- מתן מידע מותאם לנפגעת ע"י העו"סית באשר להמשך סיוע נפשי או ליווי בהליך הפלילי – בהתאם למקום מגוריה וצרכיה.
- התאמת ערכה זו גם לצרכים של גברים המגיעים למרכז האקוטי, במיוחד מבחינת שפה תואמת מגדרית.

6. פרסום המרכזים האקוטיים:

- **הקמה ותחזוקה של אתר אינטרנט:** שבו ירוכז כל המידע הבסיסי על המרכזים האקוטיים, בדגש על הנגשה שפתית. בנוסף, תינתן לנפגעות אפשרות למתן משוב אנונימי על השירות שקיבלו.
- **הנגשה והגברת המודעות:** בניית תכנית/קמפיין ציבורי לפרסום המרכזים בקהילה, במיוחד עבור נפגעות ונפגעים שלא מגיעים דרך קו הסיוע.

המשרד לביטחון פנים

מרבית הסוגיות הדורשות טיפול בהליך הפלילי הוזכרו זה מכבר במסגרת הפרק שהוקדש למשרד המשפטים (ר' עמוד 10). פרק זה יביא תזכורת קצרה לבעיות הרחביות, וכן יעסוק בנקודות הנוגעות ישירות לעבודת משטרת ישראל. בנוסף, מתוקף אחריותו של המשרד על שב"ס, ולנוכח שיעור האסירים והאסירות בעלי היסטוריית הפגיעה המינית, תובא בפרק ההמלצות גם המלצה ביחס לטיפול מיוחד טראומה מינית.

1 טיפול המשטרה בעבירות מין

רקע:

על פי מדד הביטחון הלאומי שפרסם המשרד לביטחון פנים בשנת 2014, רק כ-6% מבין הנפגעים/ות מאלמות מינית יגישו תלונה למשטרה. אחת מהסיבות המיוחסות לשיעור התלונות הנמוך היא החשש מהמפגש עם מערכת אכיפת החוק, בכלל, ועם המשטרה, בפרט.

עבור הנפגעת, ההליך הפלילי הוא ארוך, פולשני ושוחק נפשית. החקירה, גם כאשר היא נערכת כיאות, היא סיוזיפית וחודרנית ופעמים רבות מחייבת את הנפגעת לחזור שוב ושוב על הפרטים הטראומטיים והמורכבים ביותר. היא עוברת בדיקות רגישות ועימותים מורכבים עם הפוגע. חרף הקשיים המרובים שספגו, 84% מהנפגעות יגלו שתיק החקירה נסגר ללא הגשת כתב האישום, כאשר עילת הסגירה המרכזית היא "חוסר ראיות מספיקות להגשת כתב אישום".

על הקשיים האינהרנטיים בתהליך נוספים לא פעם קשיים שנובעים מהיעדר הכלים המתאימים בידי החוקרים והשוטרים המטפלים בתיק. לצד אירועי "קיצון", שבהם מתרחשת סיטואציה פוגענית כלפי הנפגעת שמתלוננת, לא פעם נפגעות נאלצות למסור עדות בידי חוקרים שלא הוכשרו לכך. חוקרים בלתי מיומנים עלולים לגרום, שלא במזיד, נזקים נפשיים חמורים לנפגעת (למשל, בשל מפגש לא מותאם עם הפוגע, או שאלות המציירות את הנפגעת כאשמה העיקרית בהתרחשות - ובכך, פוגעים מהותית בתהליך החלמתה).

מצב זה פוגע לא רק בנפגעת עצמה, אלא גם באינטרס הציבורי - שכן, חוקר שאינו בקיא בטיפול בעבירות מין יחטיא לעיתים קרובות את הסימנים האופייניים למקרי פגיעה מינית, וחקר האמת לא ימוצה עד תום.

בנוסף, על אף ההסדרים הקבועים בחוק נפגעי עבירה (2001), פעמים רבות נפגעות אינן זוכות לעדכונים על התקדמות התהליך, או שינויים בסטטוס החשוד. מצב זה מעורר ברבות מהן מצוקה משמעותית, כאשר תחושת השליטה וההגנה שלה מתמוססת.

קשיים ייחודיים של נפגעי/ות עבירות מין בחברה הערבית

מניסיונו באיגוד מרכזי הסיוע, ובמיוחד במרכז הסיוע בנצרת אשר מעניק מענה לנשים הערביות, אנו עדות לקשיים שנשים חוות כאשר הן בוחרות להתלונן במשטרה על עבירות מין והטרדה מינית. חלק גדול מהנשים אינן זוכות למענה בשפתן, וכאשר הן מקבלות מענה - מדובר בשיבוץ החוקר היחיד שדובר ערבית במחלקה, שלרוב אינו מתמחה בעבירות מין; רבות מהן מעידות שהיו מעדיפות חוקרת אישה על פני חקירה מסוג זה, אך הבחירה לא ניתנת בידן.

המלצות:

1. חובת הכשרה בתחום פגיעה מינית כתנאי לחקירת עבירות מין

המצב כיום הוא שאף לא אחת מזרועות מערכת אכיפת החוק הגדירה הכשרה בתחום טראומה מינית כתנאי לעיסוק בתיקי עבירות מין. ברוב המקומות גם לא הוגדר סף של ניסיון או גיל כתנאי לעיסוק בתחום. מעת לעת מתקיימות הכשרות בהיקפים שונים, ברמת מקצועיות שונה, אך אלו נערכות בצורה ספורדית, וההשתתפות בהן אינה בגדר חובה.

המשמעות היא שישנם לא מעט תיקי עבירות מין המנוהלים על ידי אנשים אשר לא עברו הסמכה מקצועית בתחום ושמיומנותם לחקור עבירות אלו לוקה בחסר בהקשר זה, שהרי אין תיק שוד כתיק פגיעה מינית של אב בבנותיו.

נוכח מאפייניהן הייחודיים של עבירות מין, נדרשת מן החוקר/ת המשטרתית/ת הבנה מעמיקה של הטראומה והשלכותיה. לעיתים קרובות, השלכות הפגיעה מתבטאות בהתנהגות שתיתפס כ"בלתי הגיונית" ואף מעוררת חשד למי שאינו בקיא בתחום, אף שמקורן הישיר בפגיעה עצמה (דוגמת מועדות לפגיעות מיניות נוספות במהלך החיים, התמודדויות נפשיות, ניסיונות אובדניים ועוד). נדרשת הפנמה של הפער בין 'שפת הפגיעה' ל-'שפת המשפט', דהיינו ההתנגשות בין האופן שבו פועל הזכרון האנושי כשהוא חווה טראומה לבין יכולתו של אדם לשחזר את הארוע לפרטיו ברף הנדרש להרשעה בפלילים ו/או קבלת תביעה נזיקית. על כן, יש להציב את ההכשרה בעבירות מין כתנאי למינוי לחקירת עבירות מין.

בנוסף, החשיפה המרובה לתיאורים קשים, לסבל אנושי ולעיתים למראות קשים מהווים גורמי דחק, אשר ניתן לצמצם באופן משמעותי באמצעות מתן סדנאות חוסן למי שבאים במגע שוטף והדוק עם נפגעי/ות טראומה. בהמשך לכך, מוצע להגדיר תפקידים אלו כ"תפקיד מחייב חוסן", ולדאוג להקצאת משאבים לקיומן השוטף והתדיר. המלצה דומה ניתנת למשרד המשפטים, ביחס להכשרת פרקליטים/ות ושופטים/ות.

2. תיקון ושיפור עבודת מערכת מנ"ע

מנ"ע – מערכת מידע לנפגעי עבירה, נועדה להעביר לנפגעי/ות עבירות פליליות מידע על אודות ההליכים המתקיימים בתיק באמצעות אתר אינטרנט ומערכת טלפונית ממוחשבת. זאת, מכוח חוק נפגעי עבירה (2001).

בדצמבר 2019 הגישה הוועדה הבין-משרדית לבחינת הטיפול בנפגעי עבירות מין בהליך הפלילי ('ועדת ברלינר') המלצותיה ובהתייחס למנ"ע הדגישה את הנושאים הבאים:

- הוספת צמתים לעדכון נפגעת העבירה: דוגמ' הגשת ערר על שחרור או מעצר של חשוד/נאשם; שחרור קטין השווה במעון נעול; עדכון על הזכות להגיש בקשה לצו מגבלות; הזכות לסיוע משפטי.
- פעמים רבות עדכונים אודות שינויים בתיק מגיעים באיחור או באופן חלקי (כך למשל, הודעה על שחרור ממעצר, זמן רב לאחר שהחשוד שוחרר). יש להקפיד הקפדה יתרה על עדכון מידי בכל צומת רלוונטית.
- שדרוג המערכת והנגשתה באמצעות אפליקציה מתקדמת לטלפון סלולרי.
- זירוז הליך ההגשה של המערכת למגוון שפות.

3. תנאי החקירה

- **נגישות לחוקר עבירות מין ייעודי:** יש לדאוג לכך שנפגעי/ות עבירות המין ייחקרו בידי חוקר/ת ייעודי/ת לעבירות מין, בעל/ת הכשרה מתאימה. לשם כך, יש לדאוג כי בכל תחנה יימצא חוקר ייעודי הזמין לביצוע חקירה, או, לכל הפחות - ניתן יהיה אפשר לקבוע בכל תחנת משטרה מועד להגשת תלונה או חקירה אשר תבוצע בידי החוקר הייעודי.
- **הקפדה על פרטיות הנפגע/ת:** על המשטרה לוודא כי במהלך החקירה יקפידו החוקרים על התנהלות שאינה מאפשרת מגע או מפגש עם החשוד, וכן כי השיח של השוטרים עם הנפגעת ישמור על פרטיותה, מבלי שתופרע מסירת התלונה. במידת הצורך, על השוטרים להקצות חדרים נפרדים לחקירה עצמה, שימנעו מפגש עם החשוד.
- **חדרי המתנה ייעודיים:** יש לקבוע בתחנות חדרי המתנה לחקירה שבהם תוכל הנפגעת לשהות בפרק הזמן שבו היא אינה בחדר החקירות, אשר ישמור על סודיותה ופרטיותה.

4. חקירה מותאמת תרבותית לנפגעים/ות מהחברה הערבית

- נשים ערביות נפגעות תקיפה מינית חוות כאמור חסמים משמעותיים בדרך להגשת תלונה על עבירות מין והטרדה מינית. על המשטרה להתאמץ ולהנגיש לנשים אלו את ההליך, ובתוך כך:
- **תנאי החקירה:** העברת תלונה על עבירות מין בין מספר תחנות משטרה עלולה לגרום לנפגעת לחזור בה מהתלונה, מכיוון שקיים קושי נפשי בחזרה על העדות מול חוקרים חדשים, וקושי מעשי בניידות מתחנה לתחנה. מכאן שקיים צורך קריטי לאפשר לנשים להשלים את חקירתן במועד הראשון שבו הן פונות לגורם משטרה.
 - **מגדר החוקרת:** יש ליידע את הנשים הפונות לתחנות המשטרה על זכותן להיחקר על-ידי חוקרת אישה. נשים רבות כלל אינן מודעות לזכות זו והקושי לחשוף את פרטי הפגיעה מול חוקר גבר מוביל לכך שהן אינן מצליחות לחשוף פרטים חשובים במהלך החקירה.
 - **שימוש בשפה הערבית:** מליווי נשים ערביות בהליכים משפטיים עולה כי הפרקליטות מפצירה בהן להתבטא בשפה העברית ואין נוכחות של מתרגמות מקצועיות מה שמוביל לכך שפרקליטי הנאשם מתרגמים את דברי הפונה. התרגום הלא מקצועי ואי הבקיאיות בדקויות הלשוניות משפיעים לרעה על הפונות ועל מהלך החקירה. לפיכך יש לדאוג שהמתלוננות תוכלנה להתבטא בשפה הנוחה להן, לרבות שפת האם ערבית בנוכחות מתרגמות מקצועיות.

2 טיפול מיועד טראומה מינית לאסירות ולאסירים

בעשורים האחרונים נצבר ידע מחקרי וטיפול רב על השכיחות הגבוהה של היסטוריה של פגיעות מיניות בקרב אסירות נשים. עם זאת, על אף שהיסטוריה של פגיעה מינית קיימת בהיקפים ניכרים גם בקרב אסירים גברים, גישת הטיפול הרווחת באסירים היא בעיקרה גישה סמכותנית - שהינה בעייתית מאוד בעבודה עם פגעי טראומה מינית, ואף עלולה לייצר רה-טראומטיזציה (למשל, סביב אזורי שליטה, שימוש בכוח והיעדר תחושת סוכנות) - דבר שתורם לתופעת "הדלת המסתובבת" שמאפיינת מכורים/אסירים רצידיביסטיים.

על כן, יש לדאוג ל**טיפול מיועד טראומה לאסירות ולאסירים כחלק אינטגרלי מעבודת השיקום**. יש להתאים את הטיפול והשיקום בשב"ס לגישות מיועדות טראומה, עבור נשים אסירות אך במקביל - גם עבור גברים אסירים. יש להכיר בכך שעבור גברים, לעיתים קרובות ההזדמנות היחידה לקבלת טיפול הינה "בצל החוק", לאחר שפגעו בעצמם. בנוסף, רצוי לעודד **מחקר על שכיחות היסטוריה של פגיעה מינית בקרב אסירים גברים**.

משרד הפנים

הטרדה מינית ברשויות המקומיות

רקע:

סביבת העבודה של הרשויות המקומיות, המתאפיינות ביחסי תלות ומרות רבים – בין עובדים/ות מן המניין, עובדי/ות קבלן, נותני/ות שירותים אחרים והציבור, שנזקק לעזרת העובדים/ות – עלולה להיות כר פורה להטרדות מיניות. על כן, על הרשויות עצמן, ועל משרד הפנים האמון עליהן, להשקיע מאמצים אקטיביים ביצירת סביבה מוגנת, בטוחה ונעימה – הן בקרב העובדים/ות, והן במפגש בין העובדים/ות לציבור הרחב.

עם זאת, ביוני 2019 פורסם דוח מבקר המדינה שבחן את טיפול הרשויות המקומיות בהטרדות מיניות ובמניעתן. ממצאיו הראו כי ברבות מהרשויות המקומיות לא נאכפו הוראות החוק למניעת הטרדה מינית, ובמקרים רבים, הטיפול בתלונות – כאשר התקבלו – לוקה בחסר.

בין הליקויים שנמצאו: היעדר הנחיות ונהלים למניעת הטרדה מינית, והיעדר פיקוח מתאים על יישום החוק; היעדר מידע על פעולות הרשויות בטיפול ובמניעה; רשויות מקומיות רבות שלא מילאו את חובותיהן החוקיות המנויות כחוק, כגון קביעת תקנון עדכני למניעת הטרדה מינית, או מינוי אחראית למניעת הטרדה מינית. נמצאו שרשויות שקיבלו תלונות לא נקטו בהליכי בירור ובצעדים משמעותיים כנגד העובד המטריד, אף כשהודה בהליך פלילי, שמטרידים לא הורחקו מסביבת קטינים, ונמנעו מטיפול מקצועי בתלונות – עד ביצוע עבירות נוספת על ידי העובד המטריד.

הטיפול בהטרדות מיניות ברשויות המקומיות הערביות

הרשויות המקומיות הן המעסיק הגדול ביותר בחברה הערבית. בשים לב לכך, על השלטון המקומי להתוות את הדרך ביחס למניעה ואכיפה של הטרדות מיניות בעבודה בחברה הערבית. עם זאת, בפועל, המצב רחוק מאוד מכך.

בדוח המבקר צוין למשל כי רק 59% מהרשויות המקומיות הערביות מינו אחראית למניעת הטרדה מינית (לעומת 95.3% רשויות יהודיות/מעורבות). מבין 50 הרשויות שמינו, רק 20 אחראיות קיבלו הכשרה מקצועית. בין היתר, מציין הדוח כי רשויות מקומיות ערביות לא יישמו את הוראות הדין בכל הנוגע לנקיטת פעולות להעלאת מודעותם של עובדיהן לאיסור ההטרדה המינית; לקביעת תקנון למניעת הטרדה מינית; ולמינוי אחראים למניעת הטרדה מינית. רק ב-6 רשויות ערביות הוגשו תלונות על הטרדה מינית (לעומת 83 בקרב רשויות יהודיות/מעורבות) – נתון שמעיד על חוסר מודעות לאפשרות זו ו/או על חוסר אמון במערכת, ולא על אי קיומה של התופעה.

המלצות:

1. החלת חובת הכשרה לאחראיות למניעת הטרדה מינית ברשויות המקומיות, ואסדרת הכשרות מותאמות תרבותית

כיום החוק והתקנות אינן מחייבות מתן הכשרה לאחראיו למניעת הטרדה מינית – זאת, חרף מורכבותו ועדינותו של התפקיד.

על כן, יש לקבוע חובת הכשרות לאחראיות למניעת הטרדה מינית ברשויות המקומיות.

על-מנת שהאחראיות למניעת הטרדות מיניות ברשויות הערביות יוכלו למלא את תפקידן במקצועיות הראויה והרצויה יש צורך בהכשרות ייעודיות אשר יערכו בשפה הערבית ויותאמו לאתגרים עימם הן מתמודדות בחברה הערבית.

2. תקצוב תפקיד האחראית למניעת הטרדה מינית

מהעבודה השוטפת של איגוד מרכזי הסיוע, הכוללת מפגשים עם אחראיות מרקעים שונים, עולה כי מילוי התפקיד ללא תקצוב פעילות מתאים לצידו מקשה על ביצועו בצורה המיטבית, כיוון שהדבר מוסיף לחץ עבודה על האחראית ומוביל לחוסר רצון להתמודדות עם מקרי ההטרדה.

3. אכיפת מילוי הוראות החוק למניעת הטרדה מינית ברשויות המקומיות

ביצוע אכיפה מוגברת על מילוי חובות המעסיקה/ע"פ החוק למניעת הטרדה מינית ברשויות המקומיות, בכלל, וברשויות המקומיות הערביות, בפרט. זאת, לצד הטלת סנקציות על מעסיקים אשר לא עומדים בחובת מינוי אחראית.

4. תמריצים לפעולות הסברה ומודעות ברשויות המקומיות הערביות

המודעות בקרב העובדים והמעסיקים הינה נדבך חשוב ביצירת תרבות ארגונית בריאה ומונעת הטרדות מיניות, לפיכך יש לערוך הכשרות מותאמות בתכנים לעובדים ולמעסיקים בשפה הערבית.

5. הטמעת הקוד הוולונטרי ברשויות המקומיות

כיום יש 2 רשויות שהטמיעו את הקוד הוולונטרי – עיריית רעננה ועיריית באר-שבע שאף קיבלה שבחים בדוח מבקר המדינה מ-2019. אין ספק שאימוץ הקוד הוולונטרי הוא כלי יעיל ביותר להתמודד באופן סדור ויעיל עם המניעה של תופעה קשה זו.

הקוד הוולונטרי למניעת הטרדה מינית הוא "קוד מרצון" למניעת הטרדה מינית אשר פותח על ידי האיגוד ומכון התקנים במימון משרד הכלכלה ומתוך מטרה לצמצם את התופעה ולתת מענה לפערים ולצרכים בין לשון החוק למציאות בשטח. הקוד נשען על החוק למניעת הטרדה מינית, אולם מרחיב ומתרגם אותו להנחיות ברורות ושימיות

יותר, במטרה להוביל להתמודדות אפקטיבית עם התופעה. עם זאת, חרף היותו פרי יוזמה ממשלתית, עד היום לא הוסדרה רגולציה המחייבת או מעודדת יישומו.

בכדי לעודד מעסיקים לאמץ את הקוד הוולונטרי ולקדם מניעה וטיפול אפקטיביים בארגון, מומלץ לתת תמריצים רגולטוריים בדמות ניקוד במכרזים ממשלתיים לחברות שיאמצו את הקוד. באופן ספציפי, יש לפעול להטמעתו בתוך ארגונים ממשלתיים, עירוניים וציבוריים. זאת, כדי לקדם סביבת עבודה מוגנת ובטוחה עבור העובדות והעובדים.

קווי החירום של מרכזי הסיוע

קווי החירום הארציים פועלים 24 שעות ביממה:
1202 לנשים, 1203 לגברים

WWW.1202.ORG.IL

סיוע דרך WhatsApp:
052-8361202

קולמילה - KolMila
הצאט של מרכזי הסיוע:
www.kolmila.org.il